

نسخه‌های عکسی

بخش نهم

ابوالفضل حافظیان بابلی

(۱۳۴۱) هدایة العوام و فضیحة اللنام (ردّ صوفیه - فارسی)

از: محمد بن نظام الدین مشهور به عصام (قرن ۱۱ و ۱۲ ق)
گزیده‌ای است از تحفة الاخیار در شرح مونس‌الابرار ملا محمد طاهر بن محمد حسین قمی شیرازی (۱۰۹۸ ق) تا افزوده‌هایی از گزین‌کننده.
داستان از این قرار است که ملا محمد طاهر قمی که مخالف با صوفیه و فلاسفه بوده، قصیده‌راییه‌ای در ۳۱۱ بیت سروده به نام «مونس‌الابرار در مناقب حیدر کرار» این قصیده در دو بخش است: ۱ - مدح حضرت امیر علیه السلام ۲ - رد بر صوفیان. مطلع قصیده چنین است:

به خون دیده نوشتم بر در و دیوار که چشم مردمی از اهل روزگار مدار
دو نسخه از این قصیده در کتابخانه حاضر به شماره‌های ۲۷۸۳ و ۶۹۶۸ موجود است.^۱

محمد طاهر قمی خود شرحی بر این قصیده نگاشته موسوم به «تحفة الاخیار در شرح مونس‌الابرار». وی در این شرح، بخش اول قصیده را بر پنج مطلب تقسیم نموده و بخش دوم آن را در بیست و پنج مطلب و در پایان تتمه‌ای مشتمل بر مذهب فلسفه

آورده است و در سال ۱۰۷۵ این شرح را به شاه عباس ثانی (۱۰۵۲-۱۰۷۷ ق) تقدیم کرده و از او خواسته که این کتاب را مطالعه نماید تا حقیقت حال مبتدعه و متفلسفه بر او ظاهر گردد.

سه نسخه خطی از این شرح نیز در کتابخانه حاضر نگهداری می‌شود، به شماره‌های ۱۸۶۸ و ۴۰۹۸ و ۵۴۲۲^۱.

عصام الدین محمد به درخواست برخی از دوستان، احوال صوفیه و متفلسفه را از تحفة الاخیار ملا محمد طاهر قمی انتخاب نموده و با افزوده‌هایی از خود آن را «هدایة العوام و فضیحة اللثام» نام نهاد.

هدایة العوام شامل یک مقدمه و دوازده مطلب و یک خاتمه بدین ترتیب است:

مقدمه: در ابتدای ظهور صوفیه و واضح مذهب آنان.

مطلب اول: در بعضی از امور اخلاقی و تحقیق لفظ اولیا.

مطلب دوم: مذهب صوفیه در اصول و فروع.

مطلب سوم: بعضی از دعواهای صوفیه.

مطلب چهارم: بعضی از انواع بدعت‌های صوفیه.

مطلب پنجم: بعضی از عاشقی‌های صوفیه.

مطلب ششم: بعضی از بدعت‌های صوفیه.

مطلب هفتم: در شمه‌ای از گفتارهای ابن عربی.

مطلب هشتم: احوال ملای رومی و بعضی از اعتقادات وی.

مطلب نهم: احوال بعضی از معروفین مشایخ صوفیه.

مطلب دهم: احوال بایزید بسطامی و بعضی از گفتار او.

مطلب یازدهم: دلائل کفر حسین حلاج.

مطلب دوازدهم: حال فلاسفه و پیروان ایشان.

خاتمه: چند کلمه سودمند.

علامه تهرانی این کتاب را به عنوان نصیحة الکرام و فضیحة اللثام معرفی کرده، و از کفایة المهتدی میرلوحی چنین نقل کرده است: «أن المولی محمد بن نظام الدین

محمد المشهور بعصام انتخب كتابه هذا من بیانات المولى محمد طاهر القمي مع زیادات من نفسه.^۱

دو نسخه از این کتاب در کتابخانه حاضر به شماره‌های ۱۷۷۵ و ۴۱۵۷ موجود است و نسخه‌های دیگر آن در مدرسه نمازی خوی، ملی تبریز و ملی شیراز نگهداری می‌شود.^۲

منابع: الذریعه: ۱۸۲/۲۴؛ فهرستوارۀ کتابهای فارسی: ۱۰۳۴/۸ و ۱۰۹۲؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت‌الله مرعشی: ۱۵۴/۵ و ۲۵۰ و ۳۴۵/۷ و ۱۷۲/۱۱. تصویر حاضر از انجام افتاده است.

آغاز: بسم‌الله. الحمد لله رب العالمین و الصلوة والسلام علی محمد و آله الطاهرین. اما بعد بدان ای پیرو احمد مختار و تابع ائمه اطهار - صلوات الله الملك الغفار - که یکی از علمای دین دار قصیده در مدح حیدر کزّار یعنی امیر المؤمنین و امام المتقین علیه السلام و در مواعظ و نصایح گفته و اول شرحی مختصر بر آن نوشته و بعد از آن چیزهایی بسیار در ذمّه مبتدعه هالکه زیان کار بر آن شرح افزوده و در آخر سال هزار و هفتاد و پنجم از هجرت حضرت رسالت صلی الله علیه و آله آن را به اتمام رسانیده.

انجام نسخه: و شیعه را از نگاه کردن بر روی امردان نهی می‌فرموده‌اند، محمد بن بابویه در امالی به سند متصل از مفضل روایت نموده است که قال: سألت ابا عبد الله الصادق علیه السلام عن العشق قال: قلوب.

نستعلیق، محمد زکی بن مرحوم کربلایی محسن فشندی، شنبه سوم ربیع الاول ۱۲۸۱، عناوین و نشانیها سنگرف، در حاشیه شده تصحیح شده و اضافاتی درج شده است، تاریخ ختم تصحیح و نشانه گذاری‌های عناوین به دست کاتب در روز سه شنبه ۵ جمادی الاول ۱۲۸۲ (روزی بود که سربازهای فتنه آمدند از استرآباد). ۱۴۰ صفحه، ۱۹ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه بزرگ آیت‌الله مرعشی نجفی، نسخه شماره ۱۷۷۵. فهرست: ۱۵۴/۵ - ۱۵۷.

۱. الذریعه: ۱۸۲/۲۴.

۲. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت‌الله مرعشی: ۱۵۴/۵ و ۱۷۲/۱۱؛ فهرستوارۀ کتابهای فارسی: ۱۰۹۲/۸ و ۱۰۳۴.

(۱۳۴۲) شامل فی اصول الدین (= تحریر شرح اللمع) (کلام - عربی)
 از: امام الحرمین ابو المعالی عبدالملک بن عبداللّه بن یوسف جوینی شافعی
 اشعری (۴۷۸ ق).

امام الحرمین ضیاء الدین ابوالمعالی عبدالملک جوینی (۴۱۹ - ۴۷۸ ق) فرزند
 رکن الاسلام ابومحمد عبداللّه جوینی (۴۳۸ ق)، متکلم، اصولی، فقیه، مفسر
 و ادیب شافعی اشعری، در جوین نیشابور متولد شد. پدرش عبداللّه بن یوسف^۱
 و عمویش علی بن یوسف هر دو از علما و فقهای بزرگ عصر خود بودند. در کودکی در
 محضر پدرش یادگیری فقه را آغاز کرد تا آنجا که تمامی تألیفات او را بازبینی کرد
 و بر تحقیقات پدرش افزود. چون پدرش درگذشت بیست ساله بود که بر کرسی
 تدریس وی نشست. او از ابوالقاسم اسکافی اسفراینی در مدرسه بیهقی، علم اصول
 آموخت و از ابونعیم اصفهانی کسب فیض نمود و اجازه دریافت کرد. سپس به بغداد
 رفت و با علمای بزرگ آن دیار ملاقات کرد و پس از آن به حجاز رفت و نزدیک چهار
 سال در مکه و مدینه مجاورت گزید. و تمامی مسائل فقه را موافق هر کدام از مذاهب
 اربعه که سؤال می کردند فتوا می داد و پاسخ می نوشت، به همین جهت به امام
 الحرمین مشهور شد. در اوایل سلطنت آلب ارسلان سلجوقی به نیشابور گشت.
 خواجه نظام الملک مدرسه نظامیه را در آن شهر برای وی بنا نهاد و ریاست عالیه
 و علمیه را در اختیار وی قرار داد و تا سی سال، تمامی امور مذهبی را بر عهده داشت
 و تا پایان عمر در نظامیه نیشابور به تدریس پرداخت. اکابر فضلی آن دیار در
 درسش حاضر می شدند، مجموع شاگردان وی را چهار صد تن نوشته اند که از آن
 میان می توان از ابوحامد غزالی و ابوالمظفر ابیوردی نام برد. باخزری گوید: امام
 الحرمین در فقه همچون شافعی، در ادبیات همچون اصمعی و در وعظ همچون
 حسن بصری بود.^۲

جوینی آثار مهمی در فقه، اصول فقه و اصول دین از خود به جای نهاد، برخی از آثار
 وی: در اصول دین: الارشاد الی قواطع الادلة فی اصول الاعتقاد؛ شامل؛ العقیده النظامیه فی الأركان

۱. نک: اثر آفرینان: ۲۲۶/۲؛ الاعلام، زرکلی: ۲۹۰/۴ - ۲۹۱؛ سیر اعلام النبلاء: ۶۱۷/۱۷ - ۶۱۸؛ معجم المؤلفین: ۱۶۵/۶؛ هدیه
 العارفین: ۴۵۱/۱.

۲. الاعلام، زرکلی: ۱۶۰/۴؛ دمیة القصر، باخزری: ۱۰۰۰/۲ - ۱۰۰۱.

الاسلامية؛ در اصول فقه: الورقات؛ البرهان؛ در فقه: نهاية الطلب في دراية المذهب در فقه شافعی در ۱۲ مجلد.^۱

جوینی در فقه پیرو شافعی و در عقاید و کلام، اشعری مذهب بود، بلکه از رؤسای مذهب اشعری به شمار می‌آید که مروج آراء و نظریات اشعریان بوده است.

رهبر اشعریان امام ابوالحسن علی بن اسماعیل اشعری (۲۲۰ - ۳۳۴ ق) «اللمع» را نگاشت، قاضی ابوبکر محمد بن طیب باقلانی (۴۰۳ ق) بر «اللمع» گزارشی نگاشته است و جوینی گزارش باقلانی بر اللمع اشعری را تحریر کرده، و واژه‌های دشوار آن را روشن ساخت و مسأله‌هایی بر آن بیافزود و خرده‌گیریها که از آن کرده‌اند رد نمود.^۲

جوینی در آغاز کتاب اظهار می‌کند که بر اثر درخواستی از وی برای نوشتن تقریری درباره کتابی که در طول و تفصیل میانه رو باشد او شرح لمع باقلانی را برگزید، در حالی که مطالب و مسائلی (ابواب و فصولی) که به نظر لازم رسید به آن افزود.

آغاز کتاب، در نسخه دانشگاه تهران چنین است:

«بسمله. لا اله الا الله عدة للقاء الله الحمد لله رب العالمين و الصلاة على محمد رسوله و آله، هذا و قد استدعى طائفة بتعيين اسعافهم تحرير كتاب يتعلی عن المختصرات و ينحط عن المبسوطات من جلّه التصنيفات في علوم الديانات، فصادف الاختيار و الايثار شرح اللمع للقاضي الجليل ابي بكر رضي الله عنه و نحن - ان شاء الله - نوضح مشكلات ألفاظه و نقرب ما أوجزه من [الأبحاث] بطريق البسط مع اجتناب التطويل؛ و ان اضطرب الحاجة الى الحاق ابواب و مسائل الحاق ابواب و مسائل ألحقناها. و اول ما يصدر الكتاب به فصول في النظر يرشد بها الشادي و يستضي بها المنتهي».^۳

فرانک در مقدمه تحقیق شامل، پیرامون ارتباط شامل با اللمع و شرح باقلانی می‌نویسد: شامل مبتنی است بر شرح لمع و بنابراین روشن است که جوینی احساس الزام و اجبار می‌کند که تا اندازه‌ای از کتاب باقلانی پیروی کند و به نحوی تمام مسائل و مطالب مندرج در آن را به حساب آورد. از سوی دیگر نیز روشن است که در تحریر شامل قصد و نیت وی فراهم نمودن خلاصه‌ای کلی از کلام بوده که خواندن آن نیازی به

۱. نک: اثر آفرینان ۱/ ۲۹۴ - ۲۹۵؛ الاعلام، زرکلی: ۱۶۰/۴؛ سیر اعلام النبلاء: ۴۶۸/۱۸ - ۴۷۷؛ معجم المؤلفین: ۱۸۴/۶ - ۱۸۵.

۲. فهرست دانشگاه تهران: ۵۴۸/۳ - ۵۵۰.

۳. فهرست دانشگاه تهران: ۵۵۷/۳ - ۵۵۸؛ شامل فی اصول الدین، تحقیق ر. م. فرانک: ۳.

ارتباط با شرح باقلانی نداشته باشد، بلکه بتواند به عنوان یک کتاب کاملاً مستقل خوانده شود و ممکن باشد که در آن، نظریات خود را دربارهٔ مسائل و مطالب اصلی بیان و استدلال و تبیین کند. شامل چنانکه پیش از این اشاره شد، به عنوان خلاصهٔ مستقلی از الهیات و کلام اشعری تلقی می‌شد.^۱

شامل در بخش‌هایی با عنوان «کتاب - کتاب» تقسیم می‌شود و هر کتاب دارای بابها و فصول متعددی است. نسخه‌های باقی مانده از شامل، تنها سه کتاب از ابتدای آن را در بردارد به نامهای: ۱ - کتاب النظر ۲ - کتاب التوحید ۳ - کتاب العلل.

با توجه به «الكامل فی اختصار الشامل» ابن امیر، دانسته می‌شود که نسخهٔ کاملی از شامل تا سدهٔ هشتم هجری باقی بوده و حاوی کتابهای ذیل بوده است: ۱ - کتاب النظر ۲ - کتاب التوحید ۳ - کتاب العلل ۴ - کتاب الصفات ۵ - کتاب الارادة ۶ - کتاب القدر ۷ - کتاب النبوات ۸ - کتاب ابطال القول بالتولد ۹ - کتاب الرد علی الطبائعیین ۱۰ - کتاب التعديل و التجویر.^۲

چنانکه گفتیم بخش موجود از شامل، کتابهای: النظر، التوحید و العلل را در بردارد و هر کتاب دارای ابواب و فصول است و بیشتر مباحث آن به صورت سؤال و جواب مطرح شده است، مانند: (ولو قال قائل - قلنا)، (فان قال قائل - قلنا)، (فان قيل - نقول) و (فان قيل - فالجواب عن ذلك).

برخی از عناوین کتاب النظر: القول فی حقیقه النظر، القول فی اثبات صحة النظر و الرد علی منکره، القول فی الاوصاف التي زعمت المعتزلة أنها تابعة للحدوث، القول فی الحد و معناه، القول فی الادلة العقلية، القول فی حقیقه العلم و مائتته، القول فی تقسیم العلوم، القول فی الشئ و حقیقه، القول فی ذکر اقسام الموجودات، القول فی اثبات العرض، القول فی اثبات حدث الأعراض، القول فی الأصل الثالث و هو یشتمل علی اثبات استحالة تعری الجواهر عن الأعراض، القول فی الأصل الرابع و هو یشتمل علی اثبات استحالة حوادث لا أول لها.

القول فی معنی الحادث، القول فی اثبات العلم بالصانع، القول فی نفی التشبيه، باب فی حقیقه المثلین و الخلافتین، فصل فی القول فی صفة النفس، القول فی حقیقه الغیرین.

۱. شامل فی اصول الدین، مقدمه تحقیق از ر. م. فرانک: صص شش و سیزده.

۲. شامل فی اصول الدین، مقدمه تحقیق علی سامی نشار: صص ۸۷-۸۸.

برخی از عناوین کتاب التوحید: القول فی حقیقة الواحد و معناه، القول فی الدلالة علی الوجدانية، الفصل الاول: مطاعن المعتزلة علینا و مطاعنا علیهم، الفصل الثانی: فی سلوک سبل من الأدلة سوی التمانع فی اثبات الوجدانية، الفصل الثالث: اقامة الدلالة علی نفی القديم، العاجز، المتناهی، المقذور؛ القول فی الجسم و معناه، القول فی اقامة الدلیل علی استحالة کون القديم جسماً، باب فی الاعتمادات و حقائقها و ذکر وجوه الاختلاف فیها، باب القول فی ایضاح الدلیل علی تقدس الرب سبحانه و تعالی عن الجهات و المحاذیات، باب فی ذکر تأویل جمل من ظواهر کتاب و السنة، القول فی الرد علی النصارى، القول فی ذکره مذاهبهم فی تسمية الله جوهراً، القول فی الأقانیم و ذکر مذاهبهم فیها مع استقصاء وجوه الرد فیها، القول فی ذکر مذاهبهم فی الاتحاد و تدرع اللاهوت بالناسوت و وجوه الرد علیهم فیها، القول فی ذکر مذاهبهم فی الجوهر و مغایرته للأقانیم، القول فی اثباتهم الالهة و الرد علیهم، باب یجمع أسئلة مقتضبة من الأبواب السابقة، باب فی الصفات، القول فی الدلیل علی وجود القديم سبحانه و تعالی، باب القول فی [أن] الصانع لا أول له، القول فی ذکر الدلالة علی انّ الله قادر عالم حی، القول فی الدلیل علی اثبات العلم و القدرة و الحیاة.

برخی از عناوین کتاب العلل: القول فی الأحوال، باب فی حقیقة العلة، باب فی أحكام العلل و شرائطها و وجوه الاختلاف فیها، القول فیما یعلل و مالا یعلل، فصل القول فی الشرط و المصحح و ما یتعلق بهما.

دو نسخه کهن از الشامل شناسایی شده است:

۱- نسخه شماره ۸۲۶ کتابخانه کوپریلی در استانبول ترکیه، کتابت شده در ۶۱۰ ق. تصویر حاضر از این نسخه اخذ شده است. همچنین تصویری از این نسخه در معهد المخطوطات العربیة به شماره ۱۲۹۰ نگهداری می‌شود.^۱ از روی این تصویر، نسخه‌هایی استنساخ شده و در دارالکتب مصریه موجود است.^۲ دکتر علی سامی نشار در سال ۱۹۶۹ م کتاب را از روی تصویر معهد المخطوطات تصحیح و تحقیق نموده و در مصر به چاپ رسانده است.

۱. فهرس المخطوطات المصریة، فؤاد سید: ۱/۱۳۰.

۲. فهرست المخطوطات، فؤاد سید: ۱/۲ - ۲.

در این نسخه کتابهای النظر، التوحید و العلل موجود است و بخش مهمی از ابتدای کتاب النظر افتاده است. بنابراین چاپ دکتر نشار، علاوه بر نقص در انجام، نقص مهمی از آغاز دارد.

۲- نسخه شماره ۳۵۰ کتابخانه دانشگاه تهران، نسخه‌ای گرانبها و بسیار کهن که تاریخ کتابت ندارد و در فهرست دانش پژوه به عنوان تحریر شرح لمع از مؤلفی ناشناس معرفی شده است.^۱ میکروفیلم این نسخه به شماره ۵۱۱۵ در کتابخانه دانشگاه تهران موجود است و مرحوم دانش پژوه در فهرست میکروفیلمها، از آن به عنوان الشامل امام الحرمین جوینی یاد کرده است.^۲ این نسخه نیز همانند نسخه ترکیه کتابهای النظر، التوحید و العلل را دربر دارد ولی امتیازش بر نسخه ترکیه، این است که از آغاز کامل است و نقص نسخه ترکیه را جبران می‌کند. بدین جهت ر. م فرانک بخش اضافی نسخه دانشگاه تهران را تحقیق کرده و دانشگاه تهران با همکاری دانشگاه مک گیل در سال ۱۳۶۰ ش آن را به چاپ رسانده است.

چاپهای کتاب:

- ۱- چاپ هملوت کلوپفر، قاهره، ۱۳۸۳ ق = ۱۹۶۳ م، مبتنی بر نسخه خطی شماره ۸۲۶ کتابخانه کوپریلی.
- ۲- چاپ دکتر علی سامی نشار، اسکندریه، منشأة المعارف، ۱۹۶۹ م، مبتنی بر تصویر شماره ۱۲۹۰ معهد المخطوطات که از نسخه کوپریلی تهیه شده است.
- ۳- چاپ ر. م. فرانک، تهران، دانشگاه تهران با همکاری دانشگاه مک گیل، ۱۳۶۰ ش، براساس نسخه شماره ۳۵۰ کتابخانه دانشگاه تهران. در این چاپ تنها بخش اولیه کتاب که در نسخه ترکیه و چاپ نشار ناقص بوده، تحقیق و به چاپ رسیده است.

تلخیص‌های کتاب:

- ۱- الکامل فی اختصار الشامل، تألیف ابن الامیر، نسخه‌ای از آن به شماره ۱۳۲۲ در

۱. فهرست دانشگاه تهران: ۵۴۸/۲-۵۵۹.

۲. فهرست میکروفیلمهای کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران: ۱۳۴/۳.

کتابخانه احمد ثالث در ترکیه موجود است و تصویر آن در معهد المخطوطات نگهداری می‌شود. این نسخه شامل ۲۷۴ برگ است.^۱

۲ - مختصر الکامل فی مسائل الشامل، تألیف شمس الدین ابی عبدالله محمد بن احمد بسطائی طائی (متوفی ۸۴۲ ق)، در این کتاب الکامل ابن امیر تلخیص شده است. نسخه‌ای از آن، کتابت شده در قبل از ۷۹۵ ق در مصر موجود است.^۲

منابع: اثر آفرینان: ۲۹۴/۱ - ۲۹۵، الاعلام، زرکلی: ۱۶۰/۴؛ سیر اعلام النبلاء: ۴۶۸/۱۸ - ۴۷۷؛ فهرست دانشگاه تهران: ۵۴۸/۲ - ۵۵۹؛ فهرست المخطوطات، فؤاد سید: ۱/۲ - ۲؛ کشف الظنون: ۱۰۲۴/۲؛ معجم المؤلفین: ۱۸۴/۶ - ۱۸۵.

نسخه حاضر، جزء اول از کتاب را در بردارد و از آغاز افتاده است.

آغاز نسخه: و لابد منهما و انما المبتغی المعانی دون العبارات فان قيل فلم شرط عدم العلم فی صحة النظر و لا معنی لشرطه اذا العلم یضاد النظر... فالجواب عن ذلك ان العدم و الانتفاء یجوزان یكونا شرطاً... فصل فان قال قائل زعمتم فیما قدمتم ان العلم بالمنظور فيه یضاد النظر.

انجام نسخه: أحدهما فی ذکر الصفات التابعة للحدوث و الثانی فی ذکر الحقایق و الحدود و الله الموفق للصواب، کمل الجزء الأول من الشامل... یتلوه فی الثانی القول [فی بقية] الأحوال.

نسخ، ربیع بن محمود بن موسی^۳ بن محمود بن محمد بن علی انصاری خزرچی،^۳ شوال ۶۱۰،^۴ عناوین به خط درشت، غالباً کلمات نقطه گذاری نشده است، در حاشیه تصحیحات اندکی به چشم می‌خورد، نام کتاب در اول نسخه تصویری حاضر به اشتباه «السبائک» درج شده است. ۵۲۸ صفحه، ۲۱ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه کوپریلی در استانبول ترکیه: شماره ۸۲۶.

فهرس مخطوطات مکتبه کوپریلی: ۴۰۴/۱.

۱. فهرس المخطوطات المصوّره، فزاد سید: ۱۳۵/۱.

۲. همان: ۱۳۸/۱.

۳. در نسخه چاپی (ص ۷۱۶) «مرسی» خوانده شده است ولی در مقدمه تصحیح (ص ۸۴) «موسی» ثبت شده است.

۴. در فهرست مکتبه کوپریلی (۴۰۴/۱) تاریخ کتابت این نسخه، سال ۶۰۸ ق ضبط شده است، ولی در نسخه چاپی «الشامل» (ص ۷۱۶) مصحح، آن را ۶۱۰ ق خوانده است.

في النور ولو صح ان الامور اجتمعت في العمل بغير واحد الاطلاق على
 العمل كلامه من الطبع لخصه ثم لو قبلنا والزمنا التاويل فليس له سهل المنال
 في المسائل كذلك ان النزول ليس من ضروره معناه وبفصله ان موقع النحر والذ
 سفل وسفل النحر والنزول هما ما لا يد بطلوا النزول فيما سوى هذه الروا
 والانتقال فظن ان التاويل له ولا بد للاسفل من الهم من قطر الى قطر والذ
 المسئلة على انزال العرائس هي في المخرج ليس المراد ما رواه عنه من وجه الى وجه
 هذا ما ظاهرا لاهل العصبية والاشهاد فيقولون ان قوله في بعض الروايات
 مثل رحمها اجمع فان اهل العصبية على مذهبهم من غير فهم الظلم وهم الذين
 صاروا في النهي عنه فاعلموا ان الرب سبحانه علما الروايات للاسفل من وجه
 بغير الظلم مع امعاله انما هي حسبا وعرضا فقد وضع ان الروايات في المسائل
 في المسائل والنزول في ما من الراء الناطقة على اسماها الرعا على الهدى
 ونور النفس الى الرول للذم المخرج من جور على الرول الاسفل فان ما روضه لا
 حد للظاهر حوالا اسفلا فادخل النزول في ما من الراء على اسماها مقاله لا
 عول في هذا اسفلا في حيل الروايات الحديثة على غير الاسفال في المسائل
 رعا المعنى هو ان ظهور اجسام الله تعالى في السما واليكوا اسفاضا ما ارحمه
 ما ان المعنى هو ان العرائس اهل السموات والارض متبينات لانها لهم ومخصبهم
 والذم في هذا ان العبد من كل احد في كل حال نعم تعلق الله والياء ورحم الله
 في رفق ووهو احاطا بالذم وان فيه هذا عطف الحديث ومنها في الروايات في
 موصوفها في رطلي والذم في هذا انما هو في رطلي في رطلي في رطلي في رطلي
 في رطلي في رطلي في رطلي في رطلي في رطلي في رطلي في رطلي في رطلي في رطلي
 المعنى قوله صلى الله عليه وسلم ان الله تعالى يقول ان الله عز وجل انزل من

(۱۳۴۳) حاشیه قواعد الأحكام في مسائل الحلال و الحرام (= الحواشي النجارية)

(فقه امامیه - عربی)

از: جمال الدین احمد بن نجار (قبل از ۸۳۵ ق)

احمد بن نجار، عالم و فقیه برجسته شیعی در سده‌های هشتم و نهم هجری و از شاگردان خاص شهید اول محمد بن مکی (۷۸۶ ق) بوده است.

متأسفانه اطلاع چندانی از زندگی وی به دست ما نرسیده است. علامه طهرانی اظهار داشته که وی نسخه‌ای از «قواعد» شهید را در ۸۲۳ ق کتابت کرده و ابن طی در ۸۳۵ ق از او با دعای «تغمده الله برحمته» یاد کرده است.^۱ تنها اثر باقی مانده از او حاشیه مهم و مشهورش بر «قواعد الاحکام» علامه حلی (۷۲۶ ق) است که گویند افادات و تحقیقات استادش شهید اول را در این کتاب آورده است. علامه طهرانی در جای مختلف الذریعه و طبقات توضیحات گوناگونی درباره این کتاب مطرح کرده است. از جمله می‌نویسد:

- احمد بن النجار، جمال الدین، کان من أجلّاء تلامیذ الشهدید... وله الحواشی النجاریة علی القواعد... مشحونة بتحقیقات الشهدید و افاداته، طبع أكثرها علی هامش القواعد ۱۳۱۵. و طبعت جملة من هذه الحاشیة مع القواعد فی ۱۳۱۵، و قد یقال لها الحواشی النجاریة.^۲

- الحاشیة علی القواعد، للشیخ جمال الدین احمد بن النجار من أجلّاء تلامیذ الشیخ الشهدید.

- الحاشیة علی القواعد، للشیخ السعید محمد بن مکی... و قال صاحب الریاض: «الحقّ أنّها بعینها الحواشی النجاریة، التي دونها الشیخ جمال الدین بن النجار تلمیذ الشهدید».^۳...

- الحواشی النجاریة، ذکرنا فی ج ۶، ص ۱۶۹ أنّها حواشی علی قواعد العلامة، و طبع

۱. الذریعه: ۱۶۹/۶ - ۱۷۰.

۲. الضیاء اللامع فی القرن التاسع: ۱۱.

۳. الذریعه: ۱۶۹/۶ - ۱۷۰.

۴. ریاض العلماء: ۳۸۷/۱.

۵. الذریعه: ۱۷۲/۶.

اکثرها علی هوامش القواعد فی ۱۳۱۵، و هو تألیف جمال الدین أحمد بن النجار المتوفی بین ۸۲۳-۸۳۵.^۱

دوست دانشمند جناب آقای رضا مختاری، در جمع‌بندی بیانات علما راجع به این حاشیه و با توجه به نسخه حاضر، اظهار می‌دارد: «فعلی ما مرّ لایمکن القول بأنّ جمیع ما فی هذه المخطوطة - أو ما طبع فی هامش القواعد بتوقيع «نجاریة» - هو تألیف الشهيد علیه السلام. و من جهة أخرى، من المسلم به أنّ له حواشی علی القواعد، و لایستبعد القول بأنّ ابن النجار أدرج حواشی الشهيد علی القواعد ضمن حاشيته؛ و من المسلم به أنّ بعض حواشی الشهيد - علی أقلّ التقدير - كان بخطّه الشریف علی نسخة القواعد التي نسخها ابن النجار...»^۲

تاکنون پنج نسخه خطی از حواشی نجاریه در کتابخانه‌های تهران، یزد و همدان^۳ شناسایی شده است. از جمله نسخه‌ای از این کتاب را در فهرست آستانه حضرت عبدالعظیم علیه السلام معرفی نموده‌ام.^۴

قدیمی‌ترین و کاملترین نسخه شناخته شده از حواشی نجاریه، در کتابخانه شماره ۲ مجلس (سنا) بوده که تصویر حاضر از آن تهیه شده است.

این نسخه پیش از این، در کتابخانه شخصی دکتر حسین مفتاح قرار داشت^۵ و سپس به کتابخانه مجلس منتقل شد. نسخه مذکور به خط محمدبن احمدبن ابراهیم فقعی در ذی‌قعدة ۸۵۱ کتابت شده است و در فهرست کتابخانه مجلس، کاتب نسخه به عنوان گرد آورنده کتاب معرفی شده است.^۶

جناب آقای رضا مختاری درباره نسخه حاضر می‌نویسد: «و تُرى فی هذه الحاشية فوائد جمّة و تحقیقات رشيقة، و یرى فیها کثیر من المطالب بتوقيع «فخر» (أی فخر المحققین) كما فی الورقتین ۳۸ - ۳۹؛ و «شیخ» كما فی الأوراق ۳۲، ۳۸، ۴۴، ۴۵؛ و «شیخنا»

۱. الذریعه ۱۱۱/۷ و ۲۳/۱۴ - ۲۴.

۲. غایة المراد فی شرح نکت الارشاد، مقدمة التحقيق: ۱۳۷/۱ - ۱۳۸.

۳. فهرست دانشگاه تهران: ۲۱۹۴/۶ - ۲۱۹۸؛ فهرست کتابخانه مجلس سنا: ۵۹/۲؛ فهرست کتابخانه غرب، مدرسه آخوند همدان: ۱۱۳؛ فهرست کتابخانه وزیر یزد: ۹۲۸/۳.

۴. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آستانه حضرت عبدالعظیم علیه السلام: ۲۱۹/۱.

۵. نک: نشریه نسخه‌های خطی: ۲۲۹/۷.

۶. فهرست کتب خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره ۲ (سنای سابق): ۵۹/۲.

كما في الورقة ٣٥؛ وعلامات أخرى... والجدير بالذكر أن بعض المطالب التي نقلها المحقق الكركي في جامع المقاصد عن حاشية الشهيد على القواعد - وكذلك عن فخرالدين شيخ الشهيد - موجود في هذه المخطوطة؛ و من جهة أخرى تختلف هذه المخطوطة في بعض الموارد مع ما طبع بتوقيع «نجاريه» في هامش القواعد.^١

منابع: اعيان الشيعة: ١٩٤/٣؛ دایرة المعارف تشیع: ٣٧٣/١؛ الذریعة: ١٦٩/٦ - ١٧٠ - ١٧٢ و ١١١/٧ و ٢٢/١٤ - ٢٣؛ ریاض العلماء: ٢٣٤/١؛ الضیاء اللامع فی القرن التاسع: ١١ - ١٢؛ غایة المراد فی شرح نکت الارشاد، مقدمة التحقيق: ١٢٧/١ - ١٣٨؛ فهرست کتابهای چاپی عربی، مشار: ٢٩٠؛ فهرست کتابخانه دانشگاه تهران: ٢١٩٤/٦ - ٢١٩٨؛ موسوعة مؤلفی الامامية: ٣٥٨/٥؛ الشهيد الأول حياته و آثاره: ١٥٩ - ١٦٦.

أغاز: بسملة. الحمد لله رب العالمين و الصلوة على أشرف المرسلين محمد و عترته الطاهرين، و بعد فإنني لما وقفت على كتاب قواعد الاحكام، التي هي بخط الشيخ الفاضل جمال الدين احمد بن النجار - قدس الله روحه - و نظرت في حاشيتها بخطه لمعاً مترجمة عن مكنون أسرارها و معربة لمعجم اظهارها و كاشفة لقناع أستارها، فرأيت أن أونس وحشتها بجمع شملها و ارد غربتها بضمها الى شكلها و لأنها اذا كانت في وطن جامع مصون و مسكن واسع مأمون كان أسعد لمن يريد المجالسة لفوائدها و المناقشة في شرف موائدها... قوله رافع درجات العلماء و مفضل مدادهم على دماء الشهداء و جاعل اقدامهم واطية، على أجنحة ملائكة السماء. اشارة الى ما ذكره ابن بابويه ان علي بن [ابى] طالب... كتاب الطهارة الكتاب اسم لما يجمع المسائل المتحدة بالجنس المختلفة بالنوع.

انجام: قوله في الوصية وقاك كل محذور، أي صرف عنك. قوله لخصت لك لب فتاوى، لب الشئ هو خالصه... قوله و طريق السداد، هو اصابة الحق. هذه آخر ما وجد من الحواشي على قواعد الشيخ جمال الدين احمد بن النجار.

نسخ، محمد بن احمد بن ابراهيم فقعاني، چهارشنبه ١٥ ذيقعدة ٨٥١، عناوين و نشانیها شنگرف، در حاشیه تصحیح شده است، در اول نسخه تملك دکتر حسین مفتاح دیده می شود.

٣٩٤ صفحه، ١٩ سطر.

نسخه اصل: کتابخانه شماره ۲ مجلس شورای اسلامی (سنای سابق)، نسخه شماره ۷۸۰، رساله اول.

فهرست کتب خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره ۲ (سنای سابق): ۵۸/۲ - ۵۹.

(۱۳۴۵) شرح اسماء الحسنی (= دعوات الاسماء) (اسماء الحسنی - فارسی)

از: ابوحفص شهاب الدین عمر بن محمد سهروردی شافعی (۶۳۲ ق).

مترجم: فخرالدین ابوالمکارم.

شرح و خواص چهل اسم از اسمای الهی است، برای برآوردن نیازهای این جهانی و آن جهانی، با سربندهای: خاصیت اسم اول، خاصیت اسم دوم... متن عربی آن تألیف عمر بن محمد سهروردی است.

فقیه متقی شیخ فخرالدین ابوالمکارم آن را در بغداد یافت و با اجازه فرزندان شیخ سهروردی به خاک فارس آورد و به فارسی ترجمه کرد.

نسخه‌های باقی مانده از متن و ترجمه با هم تفاوت‌هایی دارند و در برخی از فهرست نامه‌ها و نسخه‌های خطی، تألیف متن را به شهاب الدین یحیی بن حبیش سهروردی (مقتول در ۵۸۷ ق) و یا شهاب الدین ابوجعفر احمد سهروردی نیز نسبت داده‌اند.

شیخ تقی الدین کفعمی متن دعوات الاسماء سهروردی را در البلد الامین آورده است. به گفته حاجی خلیفه در کشف الظنون، محمود بن داوود خوارزمی ترجمه فارسی ابوالمکارم را دوباره به عربی ترجمه کرده است.

منابع: الاعلام، زرکلی: ۶۲/۵ و ۱۴۰/۸؛ الذریعه: ۱۴۳/۳ - ۱۴۴ و ۲۰/۱/۸؛ فهرستواره کتابهای فارسی: ۲۸۹/۷ - ۲۹۰؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی: ۱۴۶/۲؛ فهرست دانشگاه تهران: ۱۱۸/۱۶؛ فهرست کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی: ۴۹۹/۲۸ - ۵۰۰؛ فهرست کتابخانه مجلس: ۱۳۳/۳۶؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه دانشگاه استانبول: ۲۶۷؛ کشف الظنون: ۹۰/۱.

آغاز: بسمله. خواندن میسر گردانید و قال و لقد یسرنا القرآن للذکر فهل من مدکر، و در وقت تصویر خلائق را صورتی خوب داد و صورکم فأحسن صورکم در نهاد ایشان صلاحیت نهاد... شهاب الملة و الدین ابی حفص السهروردی - قدس الله روحه العزیز - که از اسماء باری سبحانه و تعالی.

انجام: در خواص اسم اعظم با آنچه مقصود است حاصل گردد و به مراد رسند و اسم اعظم این است یا غیائی عند کل کربة و ... اللهم هذا الجهد و عليك التكلان و صلى الله على خير خلقه محمد و آله اجمعين.

نستعلیق شکسته، بدون نام کاتب، رمضان ۱۲۰۰، حسب الفرمایش حاجی حسنعلی، در دارالسلطنه قزوین، تمامی صفحات مجدول مذهب، صفحه اول سر لوح مزدوج مذهب، در آخر نسخه دو سوره النورین و الولاية به نقل از تذکرة الائمة به خط نسخ معرب درج شده و با چهار نسخه از تذکرة الائمة مقابله و تصحیح شده است، در اول نسخه تملک محمود یخچالیان دیده می شود.

۱۷۰ صفحه، ۱۲ سطری.

(۱۳۲۷) فهرست المخطوطات العربية المصورة في العراق (فهرست - عربی)

از: مصطفی مرتضی موسوی (معاصر)

لیستی از اسامی کتابهای خطی است که تصویر آنها از کتابخانه‌های مختلف عراق، برای سازمان فرهنگی یونسکو تهیه شده است.

در مقدمه فهرست آمده است: نظر به وجود نسخه‌های خطی نفیس در کتابخانه‌های شهرهای مختلف عراق و عدم اطلاع و دستیابی محققان بدانها گروهی از متخصصین فن با همکاری یونسکو مصمم شدند که مرکزی جهت تصویربرداری از نسخه‌های نفیس عراق در بغداد تشکیل دهند. این گروه با حضور چند تن از اساتید دانشگاه شکل گرفت. دکتر عبدالعزیز الدوری، دکتر صالح احمد علی، دکتر حسین علی محفوظ، دکتر هشام شواف، کورکیس عواد و مصطفی مرتضی موسوی در این لجنه شرکت یافتند. این لجنه مرکز عملیات خود را در دانشگاه بغداد قرار داد و تعدادی از نسخه‌های نفیس موجود در کتابخانه‌های عمومی و خصوصی بغداد و کاظمین را جهت تصویربرداری انتخاب نمود و پس از آن افرادی جهت تهیه عکس به کتابخانه‌های شهرهای نجف، بصره و موصل اعزام شدند. در فهرست حاضر اسامی کتابهای تصویربرداری شده به وسیله گروه مذکور درج شده است.

در این فهرست مختصر جدولهای ده ستونی تعبیه شده و اطلاعات کتابشناسی

و نسخه‌شناسی در ده کد اطلاعاتی برای هر نسخه بدین شرح درج شده است:

- ۱- رقم المخطوط، شماره نسخه اصل در کتابخانه محل نگهداری.
  - ۲- عنوان المخطوط، نام کامل کتاب.
  - ۳- اسم مؤلفه.
  - ۴- موضوع المخطوط.
  - ۵- تاریخ النسخ بالسنة الهجرية.
  - ۶- القياسات، طول و عرض نسخه به سانتی متر.
  - ۷- عدد الصور، تعداد برگهای نسخه.
  - ۸- رقم الفلم، فیلمهای تهیه شده از نسخه‌های منتخب برای استفاده پژوهشگران در دانشگاه بغداد نگهداری شده است.
  - ۹- رقم التصوير.
  - ۱۰- الملاحظات، مباحث موجود در نسخه، نام کاتب و مشخصات دیگر نسخه در این بخش آمده است.
- چنانکه گفتیم کتابخانه‌های عراق به چهار مرکز اصلی تقسیم شده و در هر مرکز، نسخه‌های نفیس موجود در کتابخانه‌های مختلف آنها انتخاب و تصویر برداری انجام گرفته است.
- مراکز چهارگانه و کتابخانه‌های مورد مراجعه از این قرار است:
- ۱- بغداد (و کاظمین و کوفه)، کتابخانه‌های: متحف عراقی، دیوان اوقاف، جامعة الحکمة معهد الدراسات الاسلامية العليا، مدرسة قادریه، دکتر حسین علی محفوظ، جامعة الکوفة، جامعة مدينة العلم، دکتر محمد مکيه.
  - ۲- نجف: کتابخانه‌های آیت الله حکیم، کاشف الغطاء، شیخ آقا بزرگ تهرانی.
  - ۳- بصره، کتابخانه‌های عباسیه (آل باش اعیان)، جامعة البصرة، اللواء المركزية العامة، محمد احمد محامی (بهادر خان)، العلمية البشرية.
  - ۴- موصل، کتابخانه‌های آل خطیب، اوقاف، مدرسة مریم خاتون، دکتر محمد صديق جلیلی، مدرسة نعمانیه، مدرسة حاج آقا حسین بیک، مدرسة حجیات، جامع پاشا، مدرسة یحیی پاشا جلیلی، سعید دیوه چی، مدرسة احمدیه، عبدالکریم حدید، جامع نبی شیث، جامع النوری (الجامع الكبير) و حاج عبدالمجید شوقی بکری.

در این فهرست حدود هزار نسخه خطی برگزیده در موضوعات مختلف علوم اسلامی به زبان عربی معرفی شده است. در صفحه عنوان فهرست، خصوصیات طبع آن چنین درج شده: مطبوعات مديرية الآثار العامة، بغداد، ۱۹۶۸ م. ولی ظاهراً تاکنون به چاپ نرسیده است. چنانکه در «المخطوطات الإسلامية في العالم» از این فهرست به عنوان «الاعمال غير المنشورة» یاد شده است.^۱

آغاز: المقدمة ان فكرة التصوير المخطوطات النادرة أو النفيسة في العراق لم تكن جديدة و إنما كان التصوير قائماً منذ زمن بعيد.

این نسخه با دستگاه تایپ دستی حروف چینی شده است و هر صفحه دارای ده ستون برای اطلاعات ده گانه‌ای است که برای هر نسخه در فهرست درج شده است. ۹۸ صفحه، ۱۵ سطری.

(تاریخ - ترکی) (۱۳۴۸) تاریخ فتح انگروس

از: عندلیب؟

در بیان فتوحات سلطان محمد ثالث بن سلطان مراد سلطان (۱۰۱۲ - ۱۰۰۳ ق) است که گویا در سال ۱۰۰۵ ق نگاشته شده است و شرح جریان فتح انگروس (Hungary = Ungurus) مجارستان فعلی به دست سلطان محمد ثالث مشهور به فاتح آگری در این کتاب آمده است. مؤلف در یکی از ابیات، تلخیص خود را عندلیب ذکر کرده است. شرح حال مؤلف به دست نیامد.

این کتاب فاقد ابواب و عناوین است و تنها در برگ (۲) عنوان «مجلس ثانی» دیده می‌شود. نسخه اصلی این کتاب در کتابخانه حالت افندی بوده و اکنون در کتابخانه سلیمانیه نگهداری می‌شود.

در ترجمه فهرست کتابخانه ملی وین (ج ۱ ردیف ۹۹۵) کتابی به عنوان «نامه فتوحات ممالک آنگروس» از مؤلفی ناشناخته، تألیف اوایل ربیع الاول ۹۳۶ معرفی شده و در توصیف کتاب ذکر شده است: «این کتاب گزارشاتی مبنی بر فتح مجارستان می‌باشد که در دو قسمت جدا از هم، یعنی فتح بلغراد و فتح ممالک

مجارستان و توابع آن نگاشته شده که نویسنده و زمان تألیف هر قسمت جدا بوده، به طوری که قسمت اول در تاریخ اول ربیع الاول ۹۳۶ و قسمت دوم در اواخر ذی قعدة ۹۳۲ نوشته شده است.»

منابع: فهرست نسخه‌های خطی تاریخ و جغرافی در کتابخانه‌های استانبول: ۱۳۰ - ۱۳۱؛ لغات تاریخیه و جغرافیه، احمد رفعت افندی: ۲۸۲/۱.

آغاز: بسمله. انّ الله اشتری من المؤمنین أنفسهم آیات بیناتندن مراد و جاهدوا فی سبیل الله حقّ جهاده ایتنی مجاهدین غزا پیشه و خدیوان هدایت اندیشه یه اعلان و اعلام.

انجام: عالم بربرینه کیروب ذخیره دن جمله عسکر زحیر زحمتنه گرفتار اولوب، تمّت.

نسخ زیبا، بدون نام کاتب و بی تاریخ، جملات عربی معرب است، عناوین و نشانی‌ها شنگرف، تمامی صفحات مجدول، صفحه اول کتیبه مذهب، در صفحه اول و آخر نسخه مهر بیضوی کتابخانه حالت افندی دیده می‌شود، در صفحه عنوان نام کتاب چنین درج شده است: «فتح بلاد انکروس».

۱۱۲ صفحه، ۱۳ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه حالت افندی، نسخه شماره ۲۶۳ منتقل شده به کتابخانه سلیمانیه در استانبول ترکیه.

(۱۳۵۱) کتاب الفتن

(حدیث - عربی)

از: ابو عبدالله نعیم بن حماد بن معاویه خزاعی مروزی (۲۲۸ ق).

تکرار کتاب شماره ۷۰۹ است و تصویر حاضر تکرار همان نسخه است.

گفتنی است تاکنون دو نسخه خطی از این کتاب شناخته شده: ۱ - نسخه کتابخانه

موزه بریتانیا OR. 9449.

۲ - نسخه کتابخانه عاطف افندی، شماره ۶۰۲.

گزیده‌ای از آن، از شرف الدین نصرالله بن عبدالمنعم بن شقیر تنوخی (۶۸۳ ق) در دارالکتب ظاهریه به شماره ۶۲ ادب موجود است.

منابع: فهرست نسخه‌های عکسی کتابخانه آیت الله مرعشی: ۱۹۳/۲ - ۱۹۴؛ الأعلام، زرکلی:

۴۰/۸؛ تاریخ نگارش‌های عربی: ۱۵۱/۱؛ الفهرس الشامل للتراث العربی الاسلامی المخطوط،

الحديث النبوي الشريف و علومه و رجاله: ۱۱۸۳/۲؛ كشف الظنون: ۱۴۴۵/۲؛ معجم الآثار المخطوطة حول الامام علي بن ابي طالب عليه السلام: ۲۴۳؛ معجم المؤلفين: ۱۱۳/۱۳. نسخه حاضر، تصوير نيمه اول كتاب است.

آغاز: بسملة. و هو حسبي ما كان من رسول الله صلى الله عليه وآله من التقدم و من أصحابه في الفتن التي هي كائنة. أخبرنا الشيخ أبوبكر عبدالغفار بن محمد بن الحسين بن علي بن الحسن الشاروي بقرائتي عليه بنيسابور، أخبرنا أبوبكر محمد بن عبدالله بن احمد بن زيد.

انجام نسخه: حدثنا حميد بن عبدالرحمن، عن محمد بن مسلم، عن ابراهيم بن ميسر، عن طاووس، قال قد.

نسخ، محمد بن محمد بن علي صيرفي انصاري، ۷۰۶ق، عناوين به خط درشت، در حاشيه تصحيح شده است، تصوير حاضر از نيمه اول نسخه است و كارهايي بر روي آن انجام شده است. از جمله احاديث مربوط امام مهدي عليه السلام شماره گذاري شده و در آخر فهرست مطالب كتاب در يك صفحه درج شده است. ۲۰۲ صفحه، ۲۱ سطري.

نسخه اصل: كتابخانه موزه بریتانیا در لندن، نسخه شماره ۹۴۴۹. OR. فهرس المخطوطات: ۱۱۵۴/۲.

(۱۳۵۲) كتاب الفتن (حديث - عربي)

از: ابو عبدالله نعيم بن حماد بن معاوية خزاعي مروزي (۲۲۸ ق). نيمه دوم كتاب و ادامه شماره قبلي است. آغاز نسخه: كان عمر بن عبدالعزيز مهدياً و ليس به ان المهدي اذا كان زيد المحسن في احسانه.

انجام: و نحن نأكل في صفحة، فقال سمعت رسول الله صلى الله عليه وآله يقول من أكل في صفحة، ثم لحسها استغفرت له الصفحة. آخر كتاب الفتن لنعيم بن حماد المروزي عليه السلام.

نسخ، محمد بن محمد بن علي صيرفي انصاري، عيد اضحى (دهم ذى حجه) ۷۰۶ در سفق قاسيون دمشق، عناوين به خط درشت، در حاشيه تصحيح شده است. تصوير حاضر شامل نيمه دوم كتاب است و برخي از احاديث آن

علامت‌گذاری شده است و مهر مرحوم آیت الله مرعشی رحمته در اول و آخر آن دیده می‌شود.

۱۹۰ صفحه، ۲۱ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه موزه بریتانیا، نسخه شماره OR.۹۴۴۹.

(۱۳۵۳) التعليقات

(فلسفه - عربی)

از: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (۴۲۸ ق).

مجموعه یادداشت‌های کوتاه و بلند عمدتاً فلسفی است، حاوی نکته‌های بسیار دقیق. عدم رعایت ترتیب و نظم موضوعی در این تعلیقات، نشان می‌دهد که حواشی یا توضیحاتی برای کتاب معینی نیست.

نسخه‌های تعلیقات به سه هیئت دیده می‌شود:

هیئت اول - مصدر است به فهرست به ترتیب حروف ابجد و در عنوان نوشته شده است: «فهرست کتاب التعليقات عن الشيخ الحكيم أبي نصر الفارابي و الشيخ الرئيس أبي علي ابن سينا رواية بهمنيار.» و در خاتمه فهرست آمده است: «تولی عمل هذا الفهرست الشيخ الامام الرئيس الحكيم الأديب وحيد الزمان برهان الحق ابوالعباس الفضل بن محمد اللوكري - رحمة الله عليه و رضي عنه - في شهر سنة ثلاث و خمسمئة.»

آغاز فهرست: آ - في علم الباري و مقدمة الكلام في معنى اضافة العالم الى المعلوم و ان اضافته انما تكون بهيئة تحصل في نفسه و هي علمه.

انجام فهرست: ط فقط في أنه ليس في وسع أنفسنا و نحن بدنيون ان ندرك الأشياء معاً، طص في بيان التصور البسط العقلي.

آغاز تعلیقات: آ - ان العالم انما يصير مضافاً الى الشيء المعلوم بهيئة تحصل في ذاته و ليس الحال في العالمية كالحال في التيامن و التياسر.

انجام: هذا هو الملكة المستفادة من واهب الصور و يخرج به عقولنا من القوة الى الفعل. نسخه مورد بحث ما مطابق با هیئت مذکور است. دکتر عبدالرحمن بدوی با استفاده از این نسخه، کتاب را به عنوان تعلیقات ابن سینا به چاپ رسانده است^۱ و در مقدمه

۱. التعليقات، ابن سینا، تحقیق دکتر عبدالرحمن بدوی، قاهره، المكتبة العربية، ۱۳۹۲ ق، قطع وزیری بزرگ، ۲۰۰ ص. در این چاپ، فهرست کتاب ساخته ابوالعباس لوکری نیامده است.

آورده است: «هذا كتاب التعليقات لابن سينا، أملاه وعلقه عنه تلميذه بهمنيار. وكما يدل عليه اسمه ان هو الاجمل و أقوال شتى تشمل معظم موضوعات الفلسفة، و على الأخص المنطق و ما بعد الطبيعة و الطبيعة و علم النفس. و مذهب ابن سينا فيها هو بعينه ذلك الذي نجده في سائر كتبه. و لعل أقرب كتبه نسباً الى هذا الكتاب من ناحية طريق التأليف هو كتاب «المباحثات»... و لابد أن هذه التعليقات التي علقها بهمنيار عن أستاذه ابن سينا كانت في أثناء مجلس العلم هذا الذي كان يعقده ابن سينا في داره لطبلة العلم أننا الليل... أما واضح فهرس التعليقات الوارد في أوائل بعض النسخ، فهو أبو العباس الفضل بن محمد اللوكري، الذي ذكره ظهير الدين البيهقي في تنمة صوان الحكمة فقال عنه أنه كان تلميذ بهمنيار... و من الأديب أبي العباس انتشرت علوم الحكمة بخراسان و كان عالماً بأجزاء علوم الحكمة دقيقها و جليلها... و له تصانيف كثيرة، منها بيان الحق بضمان الصدق و قصيدة مع شرحها بالفارسية و رسائل أخرى و تعليقات و مختصرات و ديوان شعر»^۱.

هیئت دوم - تقریباً همان تعالیق است با اختلاف در ترتیب و به همان وجه شروع می‌شود، جز اینکه فاقد فهرست است و تعلیقه‌ها بدون شماره حروف ابجدی است، لیکن عناوین مختلفی دیده می‌شود مانند: بیان ارادته، بیان قدرته، اما الجود، الارادة، الانسان، الادراك و ...

آغاز تعلیق، ان العالم انما یصیر مضافاً الى الشیء المعلوم.

انجام: فماهیتة هی العشریة و ترکیبه من الاحاد التي فیها.

هیئت سوم - اولاً فاقد فهرست لوکری است، ثانیاً تعلیقه‌ها تا اندازه‌ای به ترتیب مباحث کتب فلسفی مرتب شده است و لذا تعلیقه‌های مربوط به منطق در ابتدا و سپس تعلیقه‌های مربوط به طبیعیات و الهیات قرار گرفته است، اما این ترتیب کامل نیست، ثالثاً در آغاز با هیئت‌های دیگر متفاوت است.

آغاز تعلیق، موضوع المنطق هو المعقولات الثانية المستندة الى المعقولات الاولى

من حیث یتوصل بها من معلوم الى مجهول.

انجام: تعلیق، لیس علو الأول و مجده هو تعلقه الأشياء...، فان علوه و مجده بحیث

یخلق لا بأن الاشیاء خلقه، فعلوه و مجده اذن بذاته.

نسخه‌های متعددی از تعلیقات با این سرآغاز در کتابخانه حاضر موجود است.^۱ نکته آخر اینکه دکتر جعفر آل یاسین کتابی را به عنوان «التعلیقات» از فارابی به چاپ رسانده و در مقدمه تحقیق درباره انتساب آن به فارابی مباحثی مطرح کرده است. آغاز آن چنین است: هذه الموجودات كلها صادرة عن ذاته تعالى و هي متقضى ذاته فهي غير منافية له.

نسخه‌ای از تعلیقات با همین سرآغاز در کتابخانه حاضر موجود است و در فهرست به فارابی منسوب شده است.^۲

خلاصه اینکه اولاً درباره مؤلف تعلیقات و انتساب آن به ابن سینا یا فارابی و یا اشخاص دیگر اختلاف است و ثانیاً دانسته نیست این تعلیقات حواشی بر کدام کتاب فلسفی است؛ به فرض که از ابن سینا باشد آیا حاشیه بر مباحثات است یا حاشیه بر شفاست و یا حاشیه بر کتابی دیگر است؟ ثالثاً نسخه‌های موجود از کتاب در ترتیب مباحث با هم اختلاف دارند.

منابع: التراث العربی: ۶۰/۲ - ۶۱؛ الذریعه: ۲۲۴/۴ - ۲۲۵؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت الله مرعشی رحمته: ۴۶۵/۳۰ - ۴۹۵؛ فهرست نسخه‌های مصنقات ابن سینا: ۶۰ - ۶۴؛ مؤلفات الفارابی: ۲۹۰.

نسخ زیبا، بدون نام کاتب و تاریخ کتابت، عناوین شنگرف، نام کتاب در ابتدای نسخه به چند صورت درج شده: «۱ - تعلیقات ابونصر و ابوعلی ۲ - کتاب التعلیقات فی الحکمیات ۳ - کتاب التعلیقات عن الشیخ الحکیم أبی نصر الفارابی و الشیخ الرئیس أبی علی سینا روایة بهمینار»، در ابتدای نسخه در ۳۷ صفحه فهرست مطالب کتاب به ترتیب حروف ابجد آمده است، مؤلف این فهرست ابوالعباس فضل بن محمد لوکری تلمیذ بهمینار است که در ۵۰۳ ق آن را ساخته است، در اول نسخه مهر کروی مربوط به کتابخانه سلطان احمد ثالث دیده می‌شود.

۳۵۹ صفحه، ۱۹ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه سلطان احمد ثالث در استانبول، نسخه شماره ۳۲۰۴.

۱. التراث العربی: ۶۰/۲ - ۶۱؛ فهرست کتابخانه آیت الله مرعشی: ۴۶۵/۳۰.

۲. التراث العربی: ۶۱/۲.

(۱۳۵۶) قُوْتُ النَّفْسِ فِي مَعْرِفَةِ الْأَرْكَانِ الْخَمْسِ (فقه حنفی - عربی)

از: ابوليث نصر بن محمد بن احمد بن ابراهيم بن خطاب سمرقندی (۳۷۳ ق).
 ابوليث سمرقندی ملقب به «امام الهدی»، فقیه، زاهد و متکلم حنفی ماوراءالنهر که به رغم رواج آثارش در خلال قرون از اندونزی تا اندلس، جزئیات زندگی او ناشناخته مانده است. درگذشت او را به اختلاف در ۳۷۳، ۳۷۵، ۳۷۶ و حتی ۳۸۲ و ۳۸۳ ق نیز ضبط کرده‌اند.

آثار بسیاری در موضوعات گوناگون همچون عقاید، فقه، اخلاق، حدیث و تفسیر به صورت چاپی یا خطی به نام ابوليث در دست است. کتابشناسی و نسخه‌شناسی آثار وی در دایرة المعارف بزرگ اسلامی و تاریخ التراث العربی به تفصیل درج شده است.^۱

یکی از ویژگیهای آثار فقهی ابوليث، نقش آغازگری او در گردآوری فتاوی فقیهان حنفی از طبقه تابعان شاگردان ابوحنیفه و طبقات بعدی است که اصطلاحاً فتاوی «نوازل» خوانده می‌شود. وی در کتاب فتاوی النوازل خود مجموعه‌ای از نظریات فقهی حنفیان مشرق در سده‌های ۳ و ۴ ق را به میراث نهاد که در نوع خود بی نظیر است. آراء فقهی ابوليث نیز در آثار آیندگان مورد توجه قرار گرفت.

کتاب حاضر که در فهرست کتابخانه چستریتی و تاریخ التراث العربی و صفحه عنوان نسخه حاضر به ابوليث سمرقندی منسوب شده است، در بیان پنج رکن اسلام است که در حدیث نبوی وارد شده: ۱- توحید ۲- صلاة ۳- زکاة ۴- صیام ۵- حج.

مؤلف هر یک از ارکان مذکور را در چند باب شامل فصول، مطابق با مذهب حنفیان شرح می‌دهد. و در ابتدا می‌گوید که این کتاب را در پاسخ بدرخواست سائلی نگاشته است: «و بعد فانه سألني سائل أن أجمع كتاباً في معرفة ما بني عليه الاسلام من الاركان على مذهب الامام أبي حنيفة النعمان فأجبتة الى مسألته لما في ذلك من تلبية دعوته و سمّيته قوت النفس في معرفة الاركان الخمس».

منابع: الاعلام، زرکلی: ۲۷/۸؛ تاریخ نگارش‌های عربی: ۶۲۴/۱ - ۶۳۴؛ دائرة المعارف بزرگ اسلامی: ۲۰۰/۶ - ۲۰۶؛ هدیة العارفين: ۴۹۰/۲.

أغاز: بسملة. الحمد لله المحمود حامده الجابر قاصده الذي هدى الى معرفته و عبادته لينتفع عابده الحليم على من عصاه حتى تمرّد معانده.

انجام: فذَّبِحْ كُلَّ وَاحِدٍ أَضْحِيَّةَ الْآخِرِ أَجْزَاءَ عَنَيْهِمَا وَ لِأَضْمَانِ عَلَيْهَا. آخر الأركان الخمس
و لله الحمد و المنة...

نسخ معرب، بدون نام کاتب، نیمه شعبان ۶۹۲، عناوین به خط درشت و شنگرف،
مقابله و تصحیح شده و در آخر نسخه مقابله با نسخه اصل درج شده است: «قوبلت
على الأصل حسب الطاقة»، در صفحه عنوان نام کتاب و مؤلف چنین آمده است:
«كتاب قوت النفس في الأركان الخمس لأبي الليث السمرقندي - نفعنا الله ببركاته
والمسلمين آمين -».

۱۴۵ صفحه، ۹ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه چستربیتی، دبلین ایرلند جنوبی، شماره ۳۷۱۷.

فهرست نسخه‌های خطی عربی کتابخانه چستربیتی، آربری: ۹۴/۳؛ فهرس المخطوطات العربية في
مكتبة تشستربیتی، آربری، ترجمه محمود شاکر سعید: ۴۳۱/۱.

(۱۳۵۷) عمدة المنتحل و بُلغة المُرْتَجِل (علوم حدیث - عربی)

از: حافظ تقی الدین ابوالفضل محمد بن محمد بن فهد هاشمی مکی شافعی (۸۷۱ ق).
ابوالفضل تقی الدین محمد بن فهد هاشمی علوی، محدث، مورخ و دانشمند شافعی
که نسبش با بیست واسطه به محمد بن حنفیه فرزند امام علی بن ابی طالب رضی الله عنه می‌رسد؛
چنانکه در آغاز کتاب حاضر، خود را این‌گونه معرفی کرده است: «محمد بن محمد بی ابی
الخیر محمد بن محمد بن عبدالله بن فهد بن حسن بن محمد بن عبدالله بن محمد بن
عبدالله بن محمد بن عبدالله بن سعد بن هاشم بن محمد بن احمد بن عبدالله بن
القاسم بن عبدالله بن جعفر بن عبدالله بن جعفر بن محمد بن علی بن ابی طالب
الهاشمی المکی الشافعی».

وی به سال ۷۸۷ ق در اصفون مصر به دنیا آمد و همراه با پدرش در سال ۷۹۵ به مکه
(موطن اصلی پدر و اجدادش) مهاجرت کرد و تا پایان عمر در آنجا اقامت داشت تا اینکه
در ۸۷۱ ق وفات یافت.

ابن فهد آثار بسیاری داشته، از جمله کتابی در شرح احوال خاندان خود نگاشته
موسوم به «الأنساب المجموعة المستطابة في معرفة بني فهد و من يلتحق بهم من القرابة»
و اسامی اساتید خود را در «مطلب الراغبین» و «الفضة فی ذکر مشایخ التقی بن فهد» آورده

است. مؤلف در خاتمه کتاب حاضر، به بیان شرح حال و آثار خود پرداخته و از اساتید و شیوخ خود نام برده است. نظر به اهمیت آن، گزیده‌ای از آن نقل می‌شود: «در عصر روز سه شنبه ۵ ربیع الثانی ۷۸۷ در اصفون به دنیا آمدم. پدرم در سال هفتصد و هفتاد و اندی بدانجا آمده بود. در سال ۷۹۵ به همراه پدر به وطن اصلی مان (شهر مکه) بازگشتم و در صبح روز پنج شنبه اول ذی حجه وارد مکه شدم. پدرم در تعلیم و تربیتم کوشید و من حافظ قرآن شدم و فقه و حدیث و نحو را آموختم. در محرم ۸۰۷ با دختر عمویم ازدواج نمودم و از او صاحب دو پسر به نامهای محمد و احمد گشتم. پدرم در عصر روز دوشنبه غره ربیع الاول ۸۱۱ وفات کرد و سرپرستی برادرانم به من سپرده شد. به تحصیل دانشهای گوناگون همت ورزیدم و (از سال ۸۱۲ تا پس از ۸۲۳ ق) در محضر اساتیدی همچون قاضی مکه محمد بن عبدالله مخزومی و نورالدین علی بن احمد بن محمد بن سلامة سلمی و شمس الدین محمد بن احمد عراقی و خلیل بن محمد اقفهسی و شمس الدین محمد بن محمد ابن جزری درس آموختم و از آنان اجازه دریافت کردم...».

وی در ادامه از تألیفات و تخریجات خود یاد می‌کند و می‌نویسد: «و مما فتح الله سبحانه و تعالی علی به من المؤلفات و التخریجات... النور الباهر الساطع من سیرة ذی البرهان القاطع، غنیة المرید و بغیة المستفید، مختصره: التسهیل لصاحب التحصیل، مختصره: تحفة الراغب و بغیة الطالب، مختصره: المنتخب الموصل الی کفایة المحصل، الجنة بأذکار الکتاب و السنة، مختصرها: بلوغ الارب و العطر بأدعية النصر الظفر، مختصرها: الوقایة من ربنا ذی العنایة، مختصرها: الحرز المتین بما ورد عن المصطفی الامین، بشری الوری بما ورد فی حراء، اقتطاف النور بما ورد فی ثور، الابانة لما ورد فی الجعرانة، وسیلة الناسک و ذکره فی المناسک، غایة القصد و المراد من الاربعین العالیة الاسناد، المطالب السنیة العوالی مما لقیرش من المفاخر و العوالی، الانباء المسند و المرسله بما فضلت به قریش (؟) علی المسفلة، منبع البرکات و مجمع الخیرات، تقریب البعید بما ورد فی یوم العید، عمدة المتحل و بغیة المرتحل، ذیل علی ذیل الحسینی علی طبقات الحفاظ للذهبی^۱، تخریج الاحادیث و الآثار التي فی [؟] للشافعی أجلّ الائمة الابرار و ترتیبها علی الحروف و کذا ما

۱. این کتاب بانام «لحظ الألفاظ بذیل طبقات الحفاظ» به وسیله مطبعة توفیق در دمشق به سال ۱۳۷۴ ق در ۴۵۴ صفحه به چاپ رسیده است. نک: دلیل مؤلفات الحدیث الشریف المطبوعة: ۱/۱۶۹؛ الفهرس الشامل، الحدیث النبوی و علومه: ۲/۱۳۳۴.

فی اختلاف الحدیث، ترتیب ثلاثیات المسند الامام احمد بن حنبل علی حروف الہجاء، افراد ما فی المنسک الكبير للمعزین صالح جماعة من الأحادیث المسندة و ترتیبها علی حروف المعجم سبک حواشی شیخنا العلامة شمس الدین محمد بن عبدالکریم...، أطراف مشیخة الفخر ابن البخاری الطاهریة، أطراف معجم شیخنا الحافظ ابی حامد ظہیرة تخریج الحافظ ابی الحزم خلیل بن محمد الاقفهسی...، الدرر السنیة من الأحادیث النبویة و الأخبار المرویة، روح الحیاة، الاشراف علی الجمع بین النکت الظراف، الدرر المزیئة فی سیرة خیر البریة، الأنساب المجموعة المستطاب فی معرفة بنی فهد و من یتحق بهم من القرابة،^۱ منهج السلوک الی سیر المصطفی و الخلفاء و الملوک، غرر العواید و درر الفواید، ایضاح المسالک لبداية السالک، الکواکب الدرر فی مرویات ابن فهد المرضیة، النجوم الزاهرة فی شیوخ ابن فهد الفاخرة، الهدایة و الارشاد الی ما فی منبع البرکات و مجمع الخیرات من الفضائل و الاسناد، اتحاف البررة الأیقاظ بترتیب طبقات الحفاظ، بغیة الاثمة البررة من ترتیب طبقات القراء الماهرة، بغیة المستفید من الاحادیث المتباينة الاسانید، الدر المکنون بما ذکر ابن فهد من المؤمنات فی عدّة من الفنون، الجواهر النفیسة المنیفة بما ورد فی فضل المدينة الشریفة، الدرر الفایقة بما جاء فی فضل بیت المقدس من الأخبار الصادقة، نهج الدماثة فی فضل المساجد الثلاثة، طرق الاصابة بما جاء فی فضل الصحابة، نخبة العلماء الأتقیاء ممّا جاء فی قصص الأنبیاء، السموط اللالی مما رواه ابن فهد فی الأمالی، الاعتناء بشرح المجتبی من السنن الکبری للنسائی، الریاض الرایقة الزاهرة و الحکایات المسندة الفاخرة، ترتیب ما خرجه احمد بن تیمیة من صحیح البخاری علی الحروف، ترتیب رباعیات صحیح مسلم تخریج ابن ابی زرعه محمد، ذیل علی طبقات الفقهاء للسبکی، ذیل علی دول الاسلام للذهبی، تحفة الطالب و بغیة الراغب^۲ من مرویات المرحوم ابن فهد نجم الدین و جماعة غیره من المسندین، بغیة المستفیدین من مرویات شیخ الاسلام ابن ظہیر جمال الدین، طرق السلامة الی مشیخة الفقیه ابی الحسین سلامة، المصایح المشرفة الزاهرة فی معجزة المصطفی و مناقب عترته الطاهرة، الدرر الفایقة و الاخبار الرایقة من مرویات سلطان مكة ابن عجلان برکات، الدرر العوالی و الجواهر الغوالی من روایة أمير مكة ابن حسن بن عجلان علی، البدور الزاهرة مما للمختار و عترته من المفخرة، وسیلة المریدین من نسخة قاضی

۱. از اینجاست «تحفة الطالب» اسامی کتابهای است که بخش اندکی از آنها را مؤلف نگاشته و آرزوی اتمام و تکمیل آنها را می نماید.

۲. از این کتاب تا پایان، اسامی معاجم، مشیخات، اجزاء و اربعینات مؤلف است.

الحنفية ابن الضياء شهاب الدين، تحفة المهدي الى شيوخ الاخوين الرباني و المرشدي، بهجة الزمن بما رواه محمد الزمزمي مسند الحجاز و اليمن، المنهل الروي من مشيخة النفيس العلوي، طب المآخذ الممهد من مرويات الشيخ ابن جميلة أحمد، تحفة الوافد و بغية الناقد من مرويات الشيوخ موسى الزهرايي و محمد الزمزمي ابنه الحرآزي، أربعون موافقات من رواية عدة من الشيوخ الاثبات، أربعون حديثاً عوالي من مرويات النجم بن حججى، بغية الطلاب و تحفة ذوى الالباب من مرويات القاضي الجمال بن كثير الطبري، بغية الطالب الفالح من مشيخة قاضى طيبة أبى الفصيح بن صالح^١، المنهج الجلى الى شيوخ قاضى الحرمين السراج الحنبلي، بغية الطلبة و المشتغلين من حديث العلامة ابن الجزري، ما ورد فى يوم عرفة من حديث ابن الجزري ذى المعرفة.

يکى از علما - به نام احمد بن محمد اسکندرانی مالکی - که به مکة وارد شده بود، از ابن فهد درخواست اجازه روايت نموده و ابن فهد کتاب حاضر را در چند جزء برای درخواست کننده اجازه نگاشت. چنانکه در مقدمه می‌گوید: «أما بعد فإن بعض العلماء الأتقياء و الأئمة الأخيار الأصفياء ممن ورد الى مكة المشرفة... فلما كان في آخر العام كتب الي سؤاليلتمس مني فيه أن أكتب له خطي بالاجازة و لم أكن لها أهلاً فأثبت فيها شيئاً مما أخذته عن مشايخي الأجلء على اختلاف الاجازة كما نوعها الاثمة النبلاء».

مجاز در استجازه چنین آورده است: «بسم الله الرحمن الرحيم المسئول من شيخنا الشيخ تقي الدين حفظه الله تعالى وجوده و أجرى له من الخيرات معهوده ان يتفضل بكتب سنده بما يحضره لما أخذه عن أشياخه الأجلء من أهل الحديث العظيم على قايله أفضل الصلوة و التسليم باختلاف أنواع الاجازة من سماع و تحديث و انباء و مناولة و اجازة و مكاتبة صدقه عنه كتفضله بالاجازة قبل لفظه فيثبتها خطأ مع شيء من النوادر و الشعر نثراً أو نظماً مثاباً في ذلك مأجوراً ان شاء الله تعالى لمسطرها العبد الفقير الى الله تعالى احمد بن محمد المينجي الاسكندراني المالكي».

جزء اول کتاب شامل اسانيد مؤلف است به ترتيبی خاص، چنانکه می‌نویسد: «و هذه أسانيد أربعين هاماً لأربعين اماماً أرويهها بالسماع تماماً عن أربعين شيخاً من أولى الألباب المتصلين بأربعين من السادة الأصحاب، منهم السادة العشرة الكرام البررة و العبادلة على اختلاف في بعضهم مذكورة رتبهم على حروف الهجاء المشهور مع

اخراج حدیث کلّ من أصحاب المذاهب المتبعة وهم الأئمة وأصحاب الكتب الستة وغيرهم من الأئمة، وارد فيها بأحاديث عالية و حکایات و أناشید عالیة... باب الألف الصحابي الأول أنس بن مالك بن صميم... أخبرنا الامام العلامة شمس الدين أبو الخير محمد بن محمد بن محمد بن علي بن يوسف بن الجزري الشافعي لمسند الامام أبي حنيفة النعمان بن ثابت... و در پایان این جزء آورده است: «انتهی ما تصدّیت ایراده من حدیث الأربعین من السادة الأصحاب عن أربعین شیخاً من أولى الألباب بل أزيد بأسانيدهم لأربعین کتاب». در جزء بعد، احادیث عشاریات الاسناد، به ضمیمه حکایات و انشاد می آید. مؤلف در پایان این جزء می نویسد: «انتهی الجزء الثالث (?) من عمدة المنتحل و بلغة المرتحل تسويداً في يوم الخميس حادي عشر شوال سنة أربعين و ثمانمئة و تبييضاً في نهار الاثنين خامس عشر شهر رمضان المعظم قدره سنة اثنین و اربعین علی يد جامعه فقير رحمة ربّه... محمد بن فهد الهاشمي بمنزله بمكة المكرمة...».

در جزء آخر کتاب، بیشتر حکایات و اشعار به چشم می خورد و در خاتمه این جزء به شرح حال و بیان آثار خود می پردازد. چنانکه گذشت تألیف بخش هایی از این کتاب در سالهای ۸۴۰ تا ۸۴۲ انجام شده و نسخه اصلی آن به خط مؤلف در کتابخانه چستربیتی نگهداری می شود.

منابع: الأعلام، زرکلی: ۴۸/۷؛ ایضاح المکنون: ۱۲۵/۲؛ الفهرس الشامل للتراث العربي الاسلامی المخطوط، الحدیث النبوی و علومه و رجاله: ۱۰۸/۲؛ فهرست المخطوطات المصورة، الجزء الثاني، التاريخ: ۲۹۰/۴؛ هدية العارفين: ۲۰۵/۲.

آغاز: بسملة. يقول فقير رحمة ربّه الكريم خادم سنة نبیه محمد - عليه أفضل الصلوة و التسليم - العبد محمد بن محمد... الهاشمي المكي الشافعي - عامله الله تعالى و والديه بلطفه الخفي - قال: الحمد لله ذي الفضل و الانعام أحمده علی أن هداني للاسلام و أشكره علی أن جعلني من خدام سنة نبیه - عليه أفضل الصلوة و السلام -.

انجام: ما ورد في يوم عرفة من حدیث ابن الجزري ذي المعرفة و الحمد لله رب العالمين علی ما أولانا من نعمائه أولاً و آخراً و الشكر له علی ما منّ به علينا من دفع النقم باطناً و ظاهراً... و حسبنا الله تعالى و نعم الوكيل و كفى و لاحول و لا قوة الا به في الجهر

۱. در این فهرست، کتاب را چنین معرفی کرده اند: «و الكتاب يشتمل على تراجم بعض المكيبين و المدنيين ممن أخذ عنهم العلامة أحمد اللبودي، و بأول الكتاب سنده الى مؤلفه».

و الخفاء، تمّ ذلك بحمد الله و منه و حسن توفيقه.

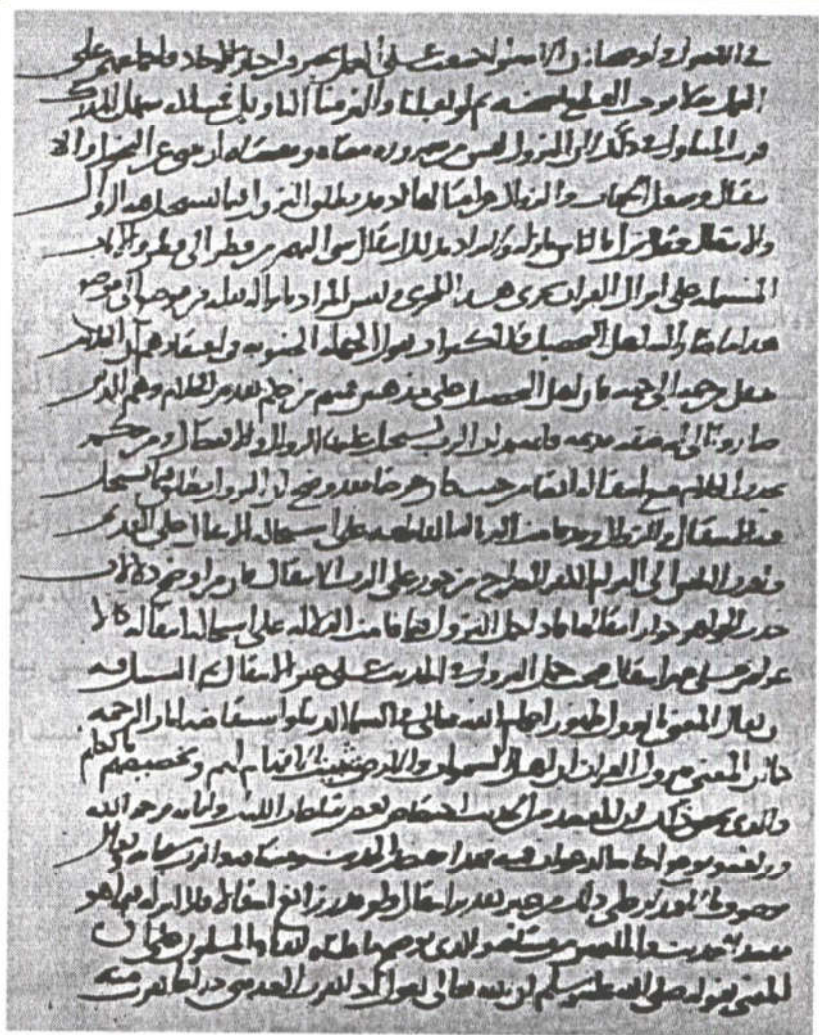
نسخ، به خط مؤلف، ۱۰ رمضان ۸۴۷؟ (جزء سوم رادر ۱۵ رمضان ۸۴۲ از مسوده به مبیضه آورده است)، نام کتاب و مؤلف در صفحه عنوان ثبت شده و یادداشت‌هایی در اول و آخر نسخه دیده می‌شود، از جمله در اول نسخه آمده است: «سمع هذا لما فيه شيخنا عن شيخه عن ابن فهد عن عمه مؤلف تقي الدين» و تملك ابراهيم بن مفلح حنبلی در ماه رمضان ۹۲۲ و تملك ابراهيم بن محمد بن الخطيب و در آخر نسخه بلاغ سماع و اجازه مؤلف برای شيخ ابراهيم بن شيخ محمد شمس الدين بکری در ۸۵۷ق؟ دیده می‌شود، همچنین متن دعایی که از احادیث قدسی به شمار می‌آید از شمس الدين ابو عبدالله محمد بن عماد غزی با ذکر سلسله سند او نقل شده با این آغاز «يا حبيب الفقراء و يا انيس الغرباء يا معين الضعفاء...».

۱۴۶ صفحه، ۱۹ سطری.

نسخه اصل:

کتابخانه چستریتی،
دبلین، ایرلند
جنوبی، نسخه
شماره: ۳۴۷۰.

فهرست نسخه‌های
خطی عربی کتابخانه
چستریتی، آربری:
۹۵/۲؛ فهرس
المخطوطات العربية في
مکتبة چستریتی،
آربری، ترجمه
محمود شاکر سعید:
۲۷۵/۱

عمدة المتحل و بلفة المر تحل، ابن فهد مکی، تصویر شماره ۱۳۵۷.

(دستور نامه نگاری - فارسی) (۱۳۶۴) غرة الألفاظ و نزهة الألفاظ

از: محمد بن علی بن محمد کاتب سمرقندی

رساله مختصر و بسیار مهمی است در آداب نامه نگاری به نثر فارسی کهن از قرن پنجم یا ششم هجری، به نام کتاب و مؤلف در متن رساله تصریح شده است. مؤلف، این رساله را برای مطالعه ملک الکتاب عمر بن محمد بن ابی نصر نگاشته است؛ چنانکه در مقدمه انگیزه تألیف و شیوه نگارش این اثر را چنین بیان می‌کند:

«صنعت کتابت رکنی وثیق است از ارکان دولت و حلیه‌ای نفیس است بر گردن عروس مملکت؛ چنانکه شمشیر ضابط سلطنت و شاهی است، قلم حافظ مملکت و پادشاهی است و به حقیقت دبیر بر مثال صاحب جیشی است که لشکر او، از نتایج عقل و خاطر و ضمیر و فکرت است و سرمایه آن عمل زیادت از آن است که در مجلدات جمع توان کرد چه مرتبت و مایه اول خط نیکو و ادب تمام و شناختن لغات متفاوت و الفاظ متقارب است و بعد از آن وقوف بر هر علمی و نصیب از هر فنی؛ چه تأثیر سخن در مدح و ذم و شکر و شکایت و ترغیب و ترهیب بیشتر از تأثیر زهر و تریاق است... و چون اساس و قاعده این عمل در نظم سخن و ترکیب الفاظ و شناختن فنون صنعت و معانی است و از متقدمان این شغل هیچ کس جمع نکرده بود، بر خاطر بگذشت که اگر بدین نسق جمعی باشد پسندیده افتد، پس خوض کردم در بحر بی‌کرانه این علم و این گوهر شب چراغ که مونس منتهای هادی مبتدای این باب بود... آنچه دست داد و روی نمود از عرایس الفاظ و نفایس اوصاف و دستورات و نمودارات این علم از جهت مطالعت مخدوم زاده خویش، امیر اجل اکرم افضل شرف‌الدین جمال الاسلام و المسلمین ظهیر الملوک و السلاطین اختیار الدولة افتخار الملة مشیر الملک عمید الممالک ملک الکتاب عمر بن محمد بن ابی نصر - مدّ الله عمره فی دولة عالیة الشأن سامیة الأركان - نبشتم و پیش خدمت آوردم. اگر چه ذات کریم او به ذهن و قواد و عقل نقاد و خاطر وافی و فکرت صافی و فضل وافر مستجمع است، لکن باران قطره قطره در دریا اگر منفعت ندارد نکو آید و در این مجموع الفاظ عذب و مستعملات کتب فارس آوردم و از غریب و وحشی احتراز نمودم.

اول بیان لغتها که ائمه این علم کرده‌اند آوردم؛ باز در الفاظ شروع کردم، نخست دو حرفی منفصل که معنا یکی بود یا نزدیک به معنا چون مواعظ و نصایح، موانع

و زواجر؛ باز دو حرفی متصل چون فضاء واسع و صحراء... و استعمال معانی و اصطلاح مبانی؛ باز دو حرفی متضاد و منفصل چون قلیل و کثیر و خیر و شر؛ باز سه حرفی مرکب چون وسایل عالم اجسام و وسایط عالم ارواح و موالید عالم سفلی و نتایج اسطقتسات اربعه؛ باز چهار حرفی و پنج حرفی چون منبع افاضت اجرام آسمان و مرجع افادت تأثیر اختران، ثمره شجره بستان صنع الهی و معنا خط دفتر ملکوت پادشاهی....

بعد از آن نموداری چند از وصف و تشبیه و مدح و ذم بر طریق ایجاز وصف کردم. توقع از سجدت کرم و لطف شیم آن است که این جمع را بعد از تأملی تمام و تفهیمی بر کمال محروم نگرداند و الله ولی التوفیق و التسدید انه الموفق و المسدد و المعین. اکنون باز آمدم به مقصود چون علم کتابت نزدیک است به علم شعر، دبیر را حاجت آید به دانستن چند چیز که در کتابت استعمال کرده‌اند اول معنا سجع که از بانک قمری گرفته‌اند و آن دو گونه است: یکی متوازی و متساوی و دوم متوازن و متقابل... دیگر دانستن مجاز و استعارت است... و دیگر تشبیه است... دیگر ترصیع است... دیگر مراعات نظیر است... دیگر استعمال آیات و اخبار است.

... و این مجموع را غزه الالفاظ و نزهة الالفاظ نام نهاده شد و بالله التوفیق».

مؤلف باید از نویسندگان سده ششم هجری باشد؛ چنانکه در مواردی از ابیات عنصری^۱ نقل کرده و کتاب را به ملک الکتاب عمر بن محمد بن ابی نصر^۲ تقدیم داشته است. نسخه‌ای کهن از این اثر ضمن مجموعه‌ای در کتابخانه چستربیتی نگهداری می‌شود. این مجموعه ظاهراً در سده ششم هجری کتابت شده و دارای دو رساله است:

۱- رساله فی البلاغة، از مؤلفی ناشناس که در همین فهرست، تصویر شماره ۱۰۹۹

معرفی شده است.

۲- غزه الالفاظ و نزهة الالفاظ (رساله حاضر).

نسخه دیگری از این رساله به شماره ۲۵۵۷۲ در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود است و در فهرست کتابخانه مذکور (ج ۲۵، ص ۱۱۴) سمرقندی را از مردمان سده یازدهم تخمین زده‌اند!

۱. ابوالقاسم حسن بن احمد عنصری بلخی (متوفی ۴۳۱ یا ۴۴۱) که ملک الشعراى دربار محمود غزنوی بوده است.

نک: الذریعه: ۷۷۳/۹؛ فهرست مشترک پاکستان: ۱۱/۷-۱۲.

۲. گویا: عمر بن محمد بن علی بن ابی نصر شیرازی سرخسی شافعی (۴۴۹-۵۲۹ق). نک: معجم المؤلفین: ۳۱۵/۷.

آغاز: بسمله. ربّ یسر. حمد و ستایش ایزد را جل جلاله که مناکب گردون را به حلیه کواکب بیاراست و سر و قامت آدمی را در باغ وجود که مثمرتر درختی است به دست قدرت پیراست.

انجام: لازالت عزّها رفیعاً مشیداً منیعاً لازالت مشیده الأركان موطدة البنیان. تمّ الكتاب بحمد الله و منه.

نسخ کهن، بدون نام کاتب و بی تاریخ، گویا از سده ششم هجری، عناوین به خط درشت، در حاشیه تصحیح شده است، نام کتاب در صفحه عنوان ثبت شده است و در آغاز نسخه فوایدی به نقل از رسائل اخوان الصفا به چشم می خورد، سطرهایی از صفحات میانی نسخه سیاه شده و عبارات آن قابل خواندن نیست. ۴۵ صفحه، ۱۳ سطری. نسخه اصل:

بسم الله الرحمن الرحيم ربّ یسر
 حمد و ستایش ایزد را جل جلاله که مناکب گردون را بطیبه
 کواکب بیاراست و سر قامت آدمی را در باغ وجود که مثمرتر
 درختی است به دست قدرت پیراست و پیرایه کدبان بر دست و تاج
 عقل و سر نهاد و تشریف علم فایده بخش و تخصص کرد و در مورد
 جل و عزت الادی علم یلتزم علم الانسان بالم یعلم و صلوات
 و نیات کی لیم ان برزنی و خزای و معرارد مرخ و عفا
 گذارنده باشد بسبب اولیا و انبیا و ائمتیا و اصفیا و ادیاد
 خصوصاً برزیده موجودات و فهرس مخلوقات محمد عبد الله
 بن عبد المظالم علی الله علیه و آله و سلم
 علی محمد الکاتب السمرقندی بحسن الله توفیقه و جعل العتید
 نفیقه کی صفت کبات دکنی و شتی است از ارکان دطت حله
 تعب است بر کدن عروس مملکت جنانک ثمیرضا بط سلطت

غزوة الألفاظ ونزهة الألفاظ، سمرقندی، تصویر شماره ۱۳۶۲.

کتابخانه چسترییتی، ایرلند، نسخه شماره ۳۷۸۵، رساله دوم مجموعه.

فهرست آربری: ۱/۴؛ فهرست آربری، ترجمه محمود شاکر سعید: ۴۶۵/۱.

(فقه امامیه - عربی)

(۱۳۶۸) الجعفریة

از: محقق کرکی نور الدین علی بن حسین بن عبدالعالی (۹۴۰ ق).

رساله فتوایی مشهوری است در بیان واجبات، مستحبات و مقدمات نماز که به نام

امیر سید جعفر حسینی نیشابوری تألیف شده و نگارش آن در روز پنج شنبه ۱۰ جمادی الثانی ۹۱۷ در مشهد به پایان رسیده است. این رساله شامل یک مقدمه و چهار باب دارای فصول و یک خاتمه به ترتیب ذیل است:

المقدمة: في معنى الصلاة و شرط وجوبها.

الباب الأول: في الطهارة، در شش فصل.

الباب الثاني: في باقى مقدمات الصلاة، در پنج فصل.

الباب الثالث: في أفعال الصلاة، در هشت فصل.

الباب الرابع: في التوابع، در چهار فصل.

الخاتمة: في ذكر باقى الصلوات .

این کتاب به دلیل مختصر و مفید بودنش، مورد توجه فقهای معاصر با مؤلف و متأخرین قرار گرفته و شروح و تعلیقات و ترجمه‌های متعددی بر آن نوشته شده است و بیش از پنجاه نسخه خطی از متن رساله در کتابخانه‌های مختلف شناسایی شده و بارها به چاپ رسیده است.

شیخ محمد حسون که «حیة المحقق الکرکی و آثاره» را در ۱۲ جلد سامان داده، بحث مبسوطی درباره رساله جعفریه، شروح و ترجمه‌ها و نظم آن و نسخه‌های خطی و چاپهای آن نموده^۱ و متن رساله را نیز در جلد چهارم از مجموعه مذکور به چاپ رسانده است.^۲

نسخه‌های فراوانی از رساله جعفریه در کتابخانه حاضر نگهداری می‌شود.^۳

منابع: التراث العربی: ۲۰۴/۲ - ۲۰۵؛ حیاة المحقق الکرکی و آثاره: ۳۶۷/۲ - ۳۹۰ و ۱۱۵/۴ -

۲۱۰؛ الذریعة: ۱۱۰/۵ - ۱۱۱؛ فهرست کتب خطی کتابخانه آستان قدس رضوی: ۳۵۲/۲۱ - ۳۶۵؛

معجم المطبوعات العربیة فی ایران: ۴۸۱؛ مقدمه‌ای بر فقه شیعه: ۱۷۱ - ۱۷۴.

آغاز: بسملة. الحمد لله الولی المبدئ المعید الفعال لما یرید، الذی شرع لعباده

الصلوة وسیلة الی الفوز بجزیل الثواب.

نستعلیق، بدون نام کاتب و بی تاریخ، گویا از سده یازدهم هجری، عناوین شنگرف،

با حواشی بسیار به نقل از شروح رساله جعفریه، صفحات نسخه در تصویر حاضر

۱. حیاة المحقق الکرکی و آثاره: ۳۶۷/۲ - ۳۹۰.

۲. همان: ۱۱۵/۴ - ۲۱۰.

۳. التراث العربی: ۲۰۴/۲ - ۲۰۵.

جابه جا و پس و پیش شده است، مطالب و فواید پراکنده ای در چند برگ دیده می شود، از جمله: لعن در روز عاشورا، طریق ختم انا فتحننا، روایاتی درباره ازدواج و متعه. ۳۸۰ صفحه، ۶ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه واتیکان در رم، ایتالیا، نسخه شماره ۱۶۹۵.

فهرست المخطوطات العربية الاسلامية بمكتبة الفاتيكان، ليفي دلافيدا: ۹۳/۲؛ المخطوطات العربية في مكتبة الفاتيكان، ترجمه و تلخیص سید صادق حسینی اشکوری: ۲۵۳.

(۱۳۷۱) المُرْتَجَلُ فِي شَرْحِ الْقَلَادَةِ السَّمْطِيَّةِ فِي تَوْشِيحِ الدَّرْدِيَّةِ (ادب - عربی)

از: رضی الدین حسن بن محمد بن حسن صفانی لاهوری حنفی (۶۵۰ ق).

رضی الدین ابوالفضائل حسن صفانی، فقیه، محدث و لغوی شهیر که در ۱۰ صفر

۵۷۷ در لاهور به دنیا آمد و در سال ۶۵۰ ق در بغداد درگذشت.

آثار بسیاری از صفانی به جا مانده که اکثر آنها به چاپ رسیده است. از جمله آثار اوست:

- ۱- الأحادیث الموضوعة.
- ۲- الأضداد.
- ۳- التکلمة و الذیل و الصلة لکتاب تاج اللغة.
- ۴- تبیین الموضوعات.
- ۵- الدر الملتقط فی تبیین الغلط.
- ۶- الشوارد فی اللغة.
- ۷- العباب الزافر و اللباب الفاخر فی اللغة، در ۲۰ جلد.
- ۸- لقاء العشر الأواخر بالمسجد الحرام.
- ۹- مشارق الانوار النبویة من صحاح الأخبار المصطفویة.
- ۱۰- مجمع البحرين فی اللغة، در ۱۲ جلد.

کتاب حاضر شرحی است بر «القلادة السمطية في توشیح الدردية» خود مؤلف، که در نسخه کتابت شده به دست دمیاطی و قرائت شده بر مؤلف، از آن به عنوان «المرتجل في شرح القلادة السمطية في توشیح الدردية» یاد شده، ولی در منابع به عنوان «شرح القلادة السمطية في توشیح الدردية» نامیده شده است. مؤلف در جایی از این کتاب می نویسد: «اذ نحلّت هذا الشرح اسم المرتجل فليكن الاقتصار...» و در ابتدای کتاب

می‌گوید: «هذا ما ارتجلت في شرح السمطية التي أنشأتها على ماسمح الخاطر الموزع...». ابن درید (ابوبکر محمد بن حسن ازدی لغوی بصری) (متوفی ۳۲۱ ق) قصیده‌ای ادبی در ۲۳۹ بیت سروده که مورد توجه ادیبان قرار گرفته و شروح بسیاری بر آن نگاشته‌اند و چون همت ابن درید در این قصیده، بکار بستن کلمات مقصوره به الف و یاء بوده، این قصیده به مقصوره ابن درید مشهور شده است.^۱

صغانی قصیده ابن درید را به شکل مسمطهای مخمس^۲ در ۲۳۴ مسمط تضمین کرده و آن را «القلادة السمطية في توشیح الدردية» نامیده است و کتاب حاضر شرح بر القلادة مذکور است. دکتر احمدخان در مقدمه تحقیق المرتجل، درباره خصوصیات کتاب می‌نویسد: «أورد الصغاني في هذه القلادة ۲۳۴ مسمطاً، ثم شرحها بكلام العرب مورداً شواهد عليها من القرآن الكريم والحديث النبوي وديوان العرب. ولأن المقصورة تعنى بكلمات جاءت مقصورة اما بالألف أو بالياء، فان الصغاني قد اعتنى بهذا التسميط من هذه الناحية خاصة وأظهر فيه براعته في معرفة كلمات مقصورة و عرض فيها مذهبه في اتيان كلمات مقصورة بالألف أو بالياء أحياناً مخالفاً لابن دريد و موافقاً له حيناً آخر... كان [الصغاني] شاعراً مفلحاً قادراً على الكلام يأتي بكلامه كيف شاء وأتى أراد، فإنه في الحقيقة كان فارس المعاني والألفاظ... موهبته الشعرية قد تجلّت في هذه القلادة السمطية و ظهرت بجوانبها المختلفة فنرى أن الكلمات ترقص أمام عينيه و يأخذ هو و يقتني كما يشاء... و نرى ميزة أخرى لكلامه و هي خاصة في هذه القلادة، فإنه جعل نصب عينيه عند تخميس كل بيت ابن دريد، ألفاظ و تراكيبه و معانيه في نفس الوقت كما التزم قافية الصدر من كل بيت في المقصورة. و بمعنى أعم أنه جعل هذه المسمطات لقلادة السمطية و أوضحها لكل من يحب اللغة و آدابها...»

أورد الصغاني في هذه القلادة بعض ملح و أمثال و قصص أدبية و نوائح و بجانب هذا كله أخبرنا الصغاني عن نفسه فيها و خدع دهره عنه و خيانتته و عن أعماله على رغم هذه العوائق و النقم. و أما ما أودع فيها الصغاني من ثروة لغوية و أبيات فريدة و كلمات مفيدة فهي بالغة الأهمية كبيرة في شأنها؛ لأن الكتب التي استفاد منها الصغاني، و ذلك قبل كارثة بغداد، قد ضاعت فيما ضاع من التراث و صارت أثراً بعد عين.^۳

۱. كشف الظنون: ۱۸۰۷/۲ - ۱۸۰۹.

۲. درباره مسمط و اقسام آن نگاه کنید به: دانشنامه ادب فارسی: ۱۲۴۸/۲ - ۱۲۵۰.

۳. المرتجل في شرح القلادة السمطية في توشیح الدردية، مقدمه دکتر احمد خان: ۱۹ - ۲۱.

نسخه‌های خطی المرتجل:

۱- نسخه شماره ۱۰۷ کتابخانه بودلیان به خط ابومحمد عبدالمؤمن بن خلف دمیاطی (متوفی ۷۰۵ ق) که در سفرش به بغداد در سال ۶۵۰ ق این نسخه را ظاهراً از روی نسخه اصل کتابت کرده و از مؤلف سماع نموده است.

۲- نسخه شماره ۱۸۹۱ کتابخانه لاله لی منتقل شده به کتابخانه سلیمانیه در استانبول ترکیه، که در ۷۲۹ ق کتابت شده و چند بلاغ و سماع در آن دیده می‌شود. این نسخه با نسخه مؤلف مقابله شده است.

۳- نسخه‌ای ناقص و مختصر از کتاب که، یک بار این کتاب از روی همین نسخه ناقص به چاپ رسیده و در مجله المورد نقد شده است.

۴- نسخه‌ای که در سال ۱۰۷۸ ق کتابت شده و زمانی در تملک مرحوم سید محمد جزایری بوده و تصویر حاضر از این نسخه اخذ شده است.

دکتر احمد خان، المرتجل را با استفاده از نسخه کتابخانه بودلیان و در مواردی با مراجعه به نسخه کتابخانه لاله لی تحقیق و تصحیح کرده و جامعه أم القرى در مکه مکرمه به سال ۱۹۸۶ م آن را در ۲۹۸ ص به چاپ رسانده است.

منابع: الأعلام، زرکلی: ۲/۲۱۴؛ كشف الظنون: ۲/۱۸۰۷ - ۱۸۰۹؛ معجم المؤلفین: ۳/۲۷۹؛

المرتجل في شرح القلادة السمطية في توشیح الدردية، مقدمة دكتور احمد خان .

أغاز: الحمد لله عالم السرّ و العن و كاشف الضّرّ و المحن و الصلوة على خير من ظعن و قطن، المروي بشرعه القويم حتى ضرب الناس بعطن، قال الملتجي الى حرم الله تعالى الحسن بن محمد بن الحسن الصغاني... هذا ما ارتجلت في شرح السمطية التي أنشأتها على ما سمح به الخاطر...

أقول و الدمع يسحّ جونه
و مَدّه مذخوره و صؤنه
و غيض منه هونه و أونه
أما ترى رأسي حاكي لونه

طرّة صُبح تحت أذيال الدّجى

قال ابوالفتح عثمان بن جني: ان معنى ق و ل أنى و جِدّت و كيف وقعت من تقدم بعض حروفها على بعض.

انجام: و المختضع الخاضع و الابتهاج السرور [و الازدهاء] الاستخفاف.

نستعليق كم نقطه، بدون نام كاتب، منتصف ربيع الثاني ۱۰۷۸، انجامة كاتب:

«انتهت بيده التسميط من نسخة فاضحة الأغلاط منتصف الربيع الثاني لسنة ١٠٧٨»، مسمطات با خطوط مشکی بر بالای سطرها مشخص شده‌اند، در حاشیه صفحات تصحیحات اندکی به چشم می‌خورد، یادداشتها و مهرهای در اول نسخه: عبارت «یا کبیکج» و یادداشت تصحیح نسخه در ذیحجه ١٠٧٨ و مهر کروی بزرگ و ناخوانا و مهر بیضوی با سجع: «الفقير الى الله الصمد عبده بهاء الدين محمد ١٠٧٨» و هبه گرفتن ابوالفضل بهاء الدين محمد بن حسن بن محمد اصفهانی این کتاب را از مالک قبلی‌اش و یادداشتی از سید محمد جزایری درباره کتاب و مؤلف و نسخه حاضر.

٨١ صفحه، ١٨ سطری.

(کلام - عربی)

(١٣٧٢) قواعد العقائد

از: خواجه نصیرالدین محمد بن محمد طوسی (٦٧٢ ق).

متن مختصر و متینی است در بیان اصول دین مطابق با عقاید شیعه امامیه، در یک

مقدمه و پنج باب شامل فصلها و مسأله‌ها، به ترتیب ذیل:

مقدمه: در کلیات شامل شش اصل.

الباب الاول: في اثبات موجد العالم.

الباب الثاني: في صفات الباري تعالی.

الباب الثالث: في أفعال الباري تعالی.

الباب الرابع: في مباحث النبوة والامامة.

الباب الخامس: في الوعد والوعيد.

نسخه‌هایی از این کتاب در کتابخانه حاضر^۱ و کتابخانه‌های آستان قدس رضوی،

مجلس شورای اسلامی، ملی و ملک نگهداری می‌شود و چاپهای آن از این قرار است:

١- تهران، ١٣٠٣ ق، ١٦١ صفحه.

٢- بیروت، دار الاضواء، ١٤٠٥ ق.

٣- قم، تحقیق: علی ربانی گلپایگانی، منشورات حوزه علمیه، ١٤١٦ ق، ١٨٤ صفحه.

۴- قم، کتابخانہ آیت اللہ مرعشی نجفی رحمۃ اللہ علیہ، ضمن میراث اسلامی ایران، دفتر ہشتم، صفحات ۴۶۷ - ۴۹۸، بہ کوشش: محمدرضا انصاری.^۱

سید رکن الدین حسن بن محمد بن شرفشاہ علوی (شاگرد مؤلف) شرحی بر قواعد العقائد نوشتہ است و علامہ حلی نیز شرحی بر آن دارد موسوم بہ «کشف الفوائد».^۲
 منابع: الذریعہ: ۱۸۶/۱۷؛ التراث العربی: ۲۸۵/۴ - ۲۸۶؛ معجم التراث الکلامی: ۴۶۸/۴.
 آغاز: بسملة. عونک اللہم، الحمد للہ المنقذ من الحیرة والضلالة والصلوة علی محمد المبعوث بالرسالة و آلہ الموصوفین بالعدالة، یقول صاحب ہذہ المقالة انی اوردت فیہا قواعد العقائد... و أقدم ذکر أصول یجب الوقوف علیہا فی کل حالة و ہی ہذہ أصل کل ما یمکن.

انجام: ادراکها لذاتها و لما لا بد لها منه و اللہ أعلم بحقائق الأمور، تمّ الکتاب بحسن توفیقہ.

نسخ، بدون نام کاتب و بی تاریخ، کتابت در اوایل سدہ نهم ہجری، عناوین بہ خط درشت، نشانہا شنگرف، برخی از کلمات اعراب گذاری شدہ اند، در حاشیہ تصحیح شدہ است، در آخر کتاب بلاغ تصحیح و مقابلہ بدین عبارت ثبت شدہ است: «تمت قراءة هذا الكتاب على سيد السادات و منبع السعادات خلد الله ظلال عاطفة شريفا (?) في يوم الخميس من شهر ذي القعدة سنة خمس عشر و ثمانمئة و التصحيحات و الاعرابات بنخطه - مد الله ظلاله - و أنا العبد الراجي الى نعم الله علي بن حسن الحسيني الجرجاني» این رسالہ در نسخہ اصل در ردیف ہفتم از مجموعہ قرار داشتہ کہ بہ صورت مستقل تصویر برداری شدہ است.
 ۶۶ صفحہ، ۱۷ سطری.

نسخہ اصل: کتابخانہ و اتیکان، نسخہ شماره ۵۰۵، رسالہ ہفتم مجموعہ.
 فہرست المخطوطات العربیة الاسلامیة بمکتبۃ الفاتیکان، لیفی دلافیدا: ۵۵/۱ - ۵۶؛
 المخطوطات العربیة فی مکتبۃ الفاتیکان، ترجمہ و تلخیص سید صادق حسینی اشکوری: ۶۳.

۱. معجم التراث الکلامی: ۴۶۸/۴.

۲. الذریعہ: ۲۳/۱۴ - ۲۴.

(۱۳۷۳) التخریج لصحیح الحدیث

(حدیث - عربی)

راوی: ابوبکر احمد بن محمد بن احمد غالب برقانی خوارزمی (۴۲۵ ق).
 برقانی، محدث و فقیه شافعی و صاحب یکی از برجسته‌ترین «مستخرج»ها بر
 صحیحین که در سال ۳۳۶ ق در برقان خوارزم زاده شد و تحصیلات مقدماتی را در
 همانجا آغاز کرد و سپس برای ادامه تحصیل به بغداد رفت.
 پس از چند زمانی که در سفر علمی به گرگان، اسفراین، نیشابور، هرات و مرو گذراند،
 به بغداد بازگشت و در دمشق و قاهره نیز به مطالعه پرداخت، اما بغداد را برای سکونت
 دایم برگزید و تا آخر عمر (وفات در یکم رجب ۴۲۵) در آنجا تدریس می‌کرد.
 برجسته‌ترین شاگرد او احمد بن علی خطیب بغدادی (۴۶۳ ق) مؤلف تاریخ بغداد بود
 که مفصلترین شرح حال وی را نوشته است. سهمی مؤلف تاریخ جرجان و ابوبکر بیهقی
 و ابواسحاق شیرازی نیز از جمله شاگردان برقانی‌اند. برقانی چنانکه خود نیز در شعری
 بیان کرده، گرایش شدیدی به آموزش حدیث داشته، و گردآوری آن را تا زمان مرگ خود
 دنبال می‌کرده است. وی در مجلس درس ابوبکر اسماعیلی جزء کوشاترین شاگردان به
 شمار می‌رفته است.

وی انبوهی از روایات و احادیث را از اصحاب حدیث از جمله سفیان ثوری، شعبه
 حجاج، عبیدالله بن عمر و عبدالملک بن عمیر و بسیاری دیگر از مشایخ گرد آورده.
 مهم‌ترین و مشهورترین اثر وی تصنیف و تخریج او از صحیحین است که با عنوان
 «المسند» شناخته می‌شود. ابن اثیر در جامع الأصول از این کتاب به عنوان یکی از
 اساسی‌ترین آثار درباره صحیحین یاد کرده است.

برقانی در علم رجال نیز دست داشته و ضمن مجموعه‌ای با عنوان سؤالات ابی بکر
 البرقانی و جوابات الدارقطنی، پرسشهایی را درباره محدثان مختلف مطرح کرده و پاسخ آن
 را آورده است. این اثر به چاپ رسیده است.^۱

نسخه حاضر جزء اول از «التخریج لصحیح الحدیث» است و در صفحه عنوان چنین
 معرفی شده است: «الجزء الأول من التخریج لصحیح الحدیث عن الشیوخ الثقات علی
 شرط کتاب ابی اسماعیل البخاری و کتاب مسلم بن الحجاج القشیری أو أحدهما، مما
 أخرجه الحافظ أبوبکر احمد بن محمد بن احمد البرقانی الخوارزمی، من أصول أبی

الحسن احمد بن محمد بن منصور العتيقي رضي الله عنه .»

چندین گواهی قرائت و سماع در اول و آخر نسخه ثبت شده است، از جمله در یکی از آنها به خط کاتب نسخه آمده است: «بلغ السماع بجميع هذا الجزء هو الأول من انتقاء الحافظ أبي بكر البرقاني على الشيخ أبي الحسن العتيقي...».

شرح حال ابوالحسن احمد بن محمد بن احمد بن منصور بغدادی عتیقی (۴۴۱ ق) در سیر اعلام النبلاء (ج ۱۷، ص ۶۰۲-۶۰۳) مسطور است. ذهبی به نقل از ابن ماکولا درباره عتیقی می نویسد: «خرّج على الصحيحين».

منابع: الأعلام، زرکلی: ۲۱۲/۱؛ استدرکات على تاريخ التراث العربي لفؤاد سزگين في علم الحديث: ۳۱۴؛ تاريخ نگارش های عربی: ۳۴۵/۱-۳۴۶؛ تاريخ بغداد: ۳۷۳/۴-۳۷۶؛ دائرة المعارف بزرگ اسلامی: ۷۳۶/۱۱-۷۳۷؛ دانشنامه جهان اسلام: ۱۴۴/۳-۱۴۵؛ دليل مؤلفات الحديث الشريف المطبوعة: ۱۷۴/۱-۲۰۸؛ سیر اعلام النبلاء: ۴۶۴/۱۷-۴۶۸؛ الفهرس الشامل، الحديث النبوي و علومه: ۳۵۳/۱ و ۶۲۸ و ۱۴۴۱/۳؛ كشف الظنون: ۱۶۸۲/۲؛ معجم المؤلفين: ۷۴/۲.

آغاز بسملة. آمنت بالله واعتصمت به و توكلت عليه، أخبرنا الشيخ المسند الرحلة شرف الدين ابو زكريا يحيى بن يوسف... المقدسى ابن المصري قراءة عليه، و أنا أسمع في شوال سنة ثلاث و ثلاثين و سبعمئة بمصر، أنا الشيخ المسند المحدث رشيد الدين ابو محمد عبدالوهاب بن طاهر بن على القرشي الأزدي المعروف بابن رواج اجازة كتبها... ست و أربعين و ستمئة، أنا الشيخ الامام الحافظ شيخ الاسلام جمال الحفاظ أبوطاهر احمد بن محمد بن ابراهيم السلفي الاصبهاني قراءة عليه و أنا أسمع، أنا الشيخ أبو الحسن المبارك بن عبد الجبار بن أحمد قراءة عليه ببغداد، أنا أبو الحسن احمد بن محمد بن (؟) العتيقي بانتقاء أبي بكر البرقاني...، عن أبي حمزة، قال: كنت أدفع الزجام، يعني عن ابن عباس رضي الله عنه.

انجام نسخه: صلاة يوم كسفت الشمس أربع ركعات في كل ركعة أربع سجعات. هذا حديث صحيح... كان النبي ﷺ إذا أتاه يوم بصدقة، قال: اللهم صلّ عليهم فأتاه أبي بصدقته، فقال: اللهم صل على آل أبي أوفى، صحيح من حديث شعبه... كلهم عن شعبه ووقع لنا بحمد الله عالياً... آخر الجزء الأول والحمد لله وحده... و حسبنا الله ونعم الوكيل. نسخ، محمد بن على سروجی، شنبه ۳ ذی حجه ۷۰۹،^۱ در حاشیه تصحیح شده

۱. آربری در فهرست چتریبی، تاریخ فوق را به عنوان تاریخ کتابت نسخه مورد بحث آورده است. در نسخه این تاریخ به دست نیامد و احتمالاً این نسخه در سال ۷۳۳ ق یا پس از آن کتابت شده است.

است، در صفحه عنوان نام کتاب و مؤلف درج شده و در اول و آخر نسخه بیش از ۱۸ گواهی قرائت و سماع از افراد مختلف در تاریخهای متفاوت دیده می‌شود، کاتب این نسخه را از روی نسخه مقدسی نوشته که در آخر آن سماع به خط مقدسی به تاریخ شنبه دهم شعبان ۵۷۴ بوده است، کاتب احادیث این جزء را از ابو حفص عمر بن محمد منهوری و اقفهسی و بکری و اطریانی در روز جمعه ۱۸ شوال ۷۳۳ در جامع عتیق مصر شنیده است و همو قرائت کرده این جزء را بر استادش ام عبدالله زینب بنت کمال الدین عبدالرحیم به اجازه‌ای که او از عبدالرحمن مکی داشته در روز دوشنبه ۲۲ محرم ۷۳۹، جدیدترین سماع موجود در نسخه به تاریخ روز جمعه سلخ شعبان ۷۸۴ است که در اول نسخه ثبت شده است.
۱۹ صفحه، ۲۰ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه چستربیتی در ایرلند، نسخه شماره ۳۸۹۰.
فهرست آربری: ۴۹/۴ - ۵۰؛ ترجمه فهرست آربری از محمود شاکر سعید: ۵۲۱/۱.

(۱۳۷۴) تصحیح الاعتقاد (عقاید - عربی)

از: شیخ مفید محمد بن محمد بن نعمان عکبری بغدادی (۴۱۳ ق).
شرحی است بر کتاب الاعتقادات شیخ صدوق که به شماره ۱۶۴۸ خواهد آمد. شیخ مفید در این شرح دیدگاههای خود را مطرح کرده و موارد اختلاف نظر خود با شیخ صدوق را آشکارا بیان داشته است.

شیخ طوسی و نجاشی در فهرستهای خود، نامی از تصحیح الاعتقاد شیخ مفید به میان نیاورده‌اند، البته نجاشی از «الرد علی ابن بابویه» و «جوابات ابي جعفر القمي» نام برده که ممکن است مرادش همین «تصحیح الاعتقاد» بوده باشد. گرچه شیخ مفید دو رساله دیگر نیز در رد صدوق در مسأله سهو النبي ﷺ و العدد و الرؤیة نیز دارد.

تصحیح الاعتقاد چند ترجمه به فارسی^۱ و یک ترجمه به انگلیسی دارد. مرحوم استاد سید عبدالعزیز طباطبایی نزدیک به ۲۰ نسخه از تصحیح الاعتقاد را شناسانده که همگی آنها مربوط به پس از سده یازدهم هجری است. این کتاب دست کم ۵ بار در تبریز و قم و بیروت به چاپ رسیده است.

منابع: تاریخ نگارش‌های عربی: ۷۸۷/۱ - ۷۸۸؛ الذریعه: ۱۹۳/۴ و ۱۰۲/۱۳؛ الشیخ المفید و عطاؤه الفکری الخالد: ۷۲ - ۷۶؛ فهرست کتابخانه سپه سالار: ۵۲۴/۱؛ فهرست کتابهای چاپی عربی: ۵۵۴؛ معجم التراث الکلامی: ۲۷۴/۲.

آغاز: بسملة. الحمد لله على نواله و الصلوة على محمد و آله، هذا تصحيح اعتقاد الامامة لشيخ ابى جعفر ابن بابويه عليه السلام تأليف الشيخ المفيد ابى عبدالله محمد بن محمد بن النعمان عليه السلام، قال: الشيخ ابو جعفر فى رسالة اعتقاداته فى معنى قوله تعالى: يوم يكشف عن ساق الساق وجه الأمر و شدته، قال: الشيخ المفيد معنى قوله يوم يكشف عن ساق يريد يوم القيامة ينكشف فيه عن أمر شديد.

انجام: و ليفرغ الى العمل بما تضمنه من الأحاديث ليوقفوه على الصحيح منها و الفاسد. و الله الموفق للصواب.

نسخ خوانا، بدون نام کاتب، گویا از سده یازدهم هجری، نشانیها شنگرف، در حاشیه تصحیح شده است، صفحه‌های طرف راست رکابه دارد.
۶۹ صفحه، ۱۴ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه آستان قدس رضوی، شماره ۶۸۱۶.

(۱۳۷۵) وصية النبي صلى الله عليه وآله لعلي عليه السلام (حدیث - عربی)

به روایت: حماد بن عمر و ابن وهب قرشی

در کتب روایی شیعه و سنی، وصیت‌های متعددی از پیامبر اکرم صلى الله عليه وآله به حضرت علی عليه السلام وارد شده که سند همگی آنها به امام جعفر صادق عليه السلام می‌رسد.

شیخ صدوق در کتاب من لایحضره الفقیه از دو طریق این وصیت را نقل کرده است:

۱ - حماد بن عمر ۲ - انس بن محمد.

نسخه‌ای از این وصیت به روایت عمر بن مطهر محمد نسفی در کتابخانه مدرسه نمازی در خوی به شماره ۶۲۹ موجود است با تاریخ کتابت ۶۹۹ ق در بخارا، متن وصایا از روی این نسخه در دفتر دوم میراث حدیث شیعه به چاپ رسیده است. سند نسخه شماره ۵۸۰ واتیکان (عکسی مرعشی ش ۱۳۶۷) چنین است: «حدّثنا الشیخ حسن بن احمد بن یوسف، قال حدّثنا حماد، قال حدّثنا عبدالله الواسطي، قال حدّثنا وهب العلاف، قال حدّثنا الملك بن زید بن حماد، قال الامام جعفر بن محمد الصادق».

نسخه‌های متعدد و متفاوتی از وصایای مذکور با روایات مختلف در کتابخانه‌های داخلی و خارجی موجود است و نشانی برخی از آنها در معجم الآثار المخطوطة حول الامام علی بن ابی طالب (ص ۳۵۸ - ۳۵۹) درج شده است.

علامه مجلسی در بحارالانوار به نقل از مکارم الاخلاق، وصایای پیامبر ﷺ به امام علی ﷺ را نقل کرده است. شهید ثانی و فیض کاشانی با توجه به وجود راویان مجهول در طرق روایت وصیت، احتمال ساختگی بودن بخشهایی از آن را مطرح کرده‌اند.

نسخه حاضر دو روایت از وصیت را به صورت مستقل و جدا از هم در بردارد: ۱ - به روایت حماد بن عمر از زبیر از امام جعفر صادق ﷺ ۲ - به روایت ابن وهب قرشی از امام صادق ﷺ.

منابع: الذریعه: ۱۰۹/۲۵؛ معجم الآثار المخطوطة حول الامام علی بن ابی طالب: ۳۵۸ - ۳۵۹؛ میراث حدیث شیعه: ۱۱/۲ - ۵۱؛ من لایحضره الفقیه: ۳۵۲/۴.

آغاز وصیت به روایت حماد بن عمر: و هذا وصیة لمولانا علي، بسملة. و صلى الله على سيدنا و مولانا محمد و على آله و سلم، قال جاء حماد بن عمر البصري، عن الزبير، عن جعفر بن محمد، عن أبيه، عن علي بن أبي طالب ﷺ قال: دعاني رسول الله ﷺ و قال لي: يا علي أنت مني بمنزلة هارون من موسى.

آغاز وصیت به روایت ابن وهب: وصیة رسول الله ﷺ لعلي بن أبي طالب ﷺ قال حدثنا ابن وهب القرشي، عن جعفر بن محمد، عن أبيه، أنه قال: قال علي أبي طالب ﷺ اوصاني رسول الله ﷺ وصايا و قال لي: احفظها يا علي...، ثم قال يا علي: ان للمؤمن ثلاثة علامات، الصلاة و الصيام و الزكاة.

انجام: و نكحوا يوم الجمعة يا علي احفظ وصيتي، فانك لاتزول بخير ما حفظتها، فهذه الوصية التي اوصاني بها جبريل ﷺ. تمت الوصية بحمدالله تعالى و حسن عونہ...

نسخ کهن، در مواردی معرب، بدون نام کاتب و بی تاریخ، در صفحه آخر نسخه آیاتی از ابتدای سوره یس کتابت شده است.

۳۷ صفحه، ۱۵ سطری.

نسخه اصل: در کتابخانه واتیکان.

(۱۳۷۸) معراج السالکین و صلوة العارفين = سَر الصلوة (عرفان - فارسی)

از: امام خمینی حاج آقا روح الله موسوی مصطفوی (۱۳۶۸ ش).

رسالة عرفانی زیبایی است در بیان اسرار نماز، از تألیفات ارزشمند بنیان‌گذار جمهوری اسلامی مرحوم امام خمینی - رضوان الله علیه -، این رساله دارای یک مقدمه و دو مقاله و یک خاتمه بدین ترتیب است:

مقدمه دارای شش فصل: ۱ - مقامات و مدارج انسان و مراتب نماز ۲ - وصف نماز سالک ۳ - صورت ملکی و ملکوتی نماز ۴ - در بیان حضور قلب و مراتب آن ۵ - در کیفیت حصول حضور قلب ۶ - اموری که به تحصیل حضور قلب کمک می‌کند.

مقاله اولی: در مقدمات نماز، شامل ده فصل: ۱ - در طهارت ۲ - بیان اسرار تطهیر با آب و خاک ۳ - شرح معانی روایتی از امام صادق علیه السلام درباره وضو ۴ - روایتی درباره خطیئه آدم و تشریح وضو و مفاهیم عرفانی مستنبط از آن روایت ۵ - در ستر عورت ۶ - در ازاله نجاست ۷ - در مکان مصلی ۸ - در اباحه مکان ۹ - در اسرار وقت ۱۰ - در سَر استقبال به کعبه.

مقاله ثانی: در مقارنات نماز و مناسبات آن، شامل دوازده فصل: ۱ - در اسرار اذان و اقامه ۲ - در اسرار قیام ۳ - در اسرار نیت ۴ - در سَر تکبیرات افتتاحیه و رفع ید ۵ - در بعض اسرار قرائت ۶ - در سَر استعاذه ۷ - در قرائت ۸ - در اشاره اجمالی به تفسیر سوره شریفه توحید ۹ - در بعض از اسرار رکوع ۱۰ - در سر برداشتن از رکوع ۱۱ - در سَر سجود ۱۲ - در سَر تشهد و سلام.

خاتمه: در تکبیرات ثلاثه اختتامیه.

تألیف این اثر در ۲۱ ربیع الثانی ۱۳۵۸ ق پایان یافته است. این کتاب بارها به چاپ رسیده است، از جمله:

۱ - قم، انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین، بی تاریخ.

۲ - تهران، انتشارات پیام آزادی، ۱۳۶۰ ش.

۳ - تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۶۹ ش. این چاپ همراه با مقدمه آیت الله جوادی آملی، نامه امام خمینی به حجت الاسلام سید احمد خمینی و فهرس فنی و دستخط متن کتاب می‌باشد.

مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام، این کتاب را به زبان عربی نیز ترجمه و منتشر ساخته است.

آغاز: بسمله. حمدله و الصلوة على محمد و آله الطاهرين و لعنة الله على اعدائهم
 اجمعين الى يوم الدين. خداوندا ما را به صراط مستقيم انسانيت هدايت فرما.
 انجام: و حجابهاى ضخيم را از ميان بردارد تا در بقيه عمر جبران ماسبق گردد، آنک
 وليّ النعم. تمام شد به يد مؤلف.

نستعليق، به خط مؤلف، ۲۱ ربيع الثانى ۱۳۵۸، جملات عربى به نسخ، عناوين به
 خط درشت، در حاشيه تصحيح شده است، نام كتاب در صفحه اول به خط مؤلف
 چنين درج شده است: «معراج السالكين و صلوة العارفين»، در ابتداى اين تصوير
 يادداشتى از توليت محترم كتابخانه ديده مى شود.
 ۷۸ صفحه، ۱۶ سطرى.

نسخه اصل: در نزد مرحوم حاج احمد آقا خمينى (فرزند مؤلف) بوده است.

(اصول فقه عامه - عربى)

[۱۳۸۱] [اصول الفقه]

از: مؤلفى ناشناخته.

بخشى از كتابى است در اصول فقه اهل سنت. اين بخش شامل چهار كتاب به ترتيب
 ذيل است:

۱- كتاب الاجماع

۲- كتاب الاخبار

۳- كتاب القياس

۴- كتاب الاجتهاد

در هر يك از كتابهاى مذكور، مسأله‌هاى متعددى از مسائل اصوليه به صورت
 استدلالى مطرح شده و هر كتاب داراى فصولى چند است و در ضمن مسائل، بدین
 صورت به رد و ايراد اقوال ديگران پرداخته است: أما قولهم... و الجواب... در اين كتاب از
 ابوالمعالى جوينى شافعى (متوفى ۴۷۸ ق)، ابوالقاسم بلخى (سده ۴ ق)، ابوهاشم
 جبائى (۳۲۱ ق)، قاضى ابوبكر باقلانى (۴۰۳ ق)، استاد ابواسحاق اسفراينى (۴۱۸ ق)،
 قفال شاشى (ح ۴۰۰ ق)، ابواسحاق مروزى شافعى (۳۴۰ ق)، ابوبكر صيرفى شافعى
 (۳۳۰ ق) و ابى الحسن كرخى حنفى (۳۴۰ ق) نقل قول شده است. گویا مؤلف مذهب
 شافعى داشته، چنانکه در نقل قول از صيرفى و جوينى آنان را اصحابنا برشمرده است.

نسخه منحصر به فرد این کتاب، در کتابخانه چستربیتی محفوظ است و آربری در فہرست، آن را بہ عنوان «کتاب فی اصول الفقہ» از مؤلفی ناشناس معرفی کردہ و گفتہ است کہ بخش موجود، جلد دوم از کتاب است و نسخه دیگری از آن یافت نشدہ است.

با کتابہای ذیل مقابلہ شدہ و غیر از آنہا بود:

۱- الاحکام فی اصول الأحکام، آمدی.

۲- المستصفی من علم الأصول، غزالی.

۳- منهاج الوصول الی علم الأصول، بیضاوی.

۴- المحصول، فخر رازی.

در این نسخہ از اواسط کتاب الاجماع تا اواسط کتاب الاجتہاد وجود دارد و عناوین برخی از مسائل و فصول آن، چنین است:

۱- کتاب الاجماع:

مسألہ هل يعتبر انقراض العصر في انعقاد الاجماع أم لا؟

مسألة الاجماع بعد الخلاف لا يرتفع حكم الخلاف عندنا.

فصل اذا جمع أصحاب النبي ﷺ أو غيرهم على التسوية بين مسلمتين نفيًا أو اثباتًا،

هل يجوز لمن بعدهم التفرقة بينهما أم لا؟

مسألة التابعي اذا كان مجتهداً في زمان الصحابة لم ينعقد الاجماع بدونه.

مسألة يجوز أن ينقض عدد المجمعين عن عدد التواتر.

مسألة اذا نقض عدد التواتر ثم اتفقوا على حكم هل يكون ذلك اجماعاً أم لا؟

مسألة اذا قال الصحابي قولاً وانتشر وسكت الباقيون حتى انقراض العصر من غير أن

يظهر نكير و لا تغيير هل يكون ذلك اجماعاً أم لا؟

مسألة اذا قال الصحابي قولاً و لم ينتشر في الناس هل يكون حجة أم لا؟

مسألة اذا قال الصحابي قولاً يخالف القياس هل هو حجة أم لا؟

فصل اذا جمع أهل عصر على حكم ثم وجد أهل العصر الثاني خبر واحد يوافق حكم

الاجماع و يطابقه هل يحب عليهم أن يعتقدوا كونه دليل الاجماع و مستنده أم لا؟

فصل اذا جمع أهل عصر على حكم ثم تذكر واحد منهم دليلاً خيراً عن رسول الله

يخالف حكم الاجماع هل يجوز له أن يرجع اليه أم لا؟

فصل اذا أجمع أهل العصر الأوّل على حكم و دليله ثمّ حدث أهل العصر الثاني هل يجوز لهم أن يجمعوا على دليل آخر...؟
فصل اجماع الأمم السابقة هل كان حجة أم لا؟

٢- كتاب الأخبار:

حدّ الخبر و أقسامه،

فصل في بيان أقسام الاسناد،

فصل اختلاف الناس في عدد التواتر،

مسألة العلم الحاصل عقيب خبر التواتر هل هو ضروري أو نظري؟

فصل من شرط حصول العلم غير التواتر أن يكون مستنده ضرورياً،

مسألة ليس من شرط حصول العلم بخبر التواتر أن ينقله المسلمون،

مسألة ليس من شرط خبر التواتر أن ينقله أهل الذلّة و المسكنة،

الكلام في الأخبار المستفيضة،

أخبار الآحاد،

مسألة يجوز شرعاً أن يتعبّدنا الشرع بالعمل بأخبار الآحاد،

مسألة أخبار الآحاد عندنا حجة يجب العمل بها،

مسألة خبر الواحد الفرد يقبل عندنا،

مسألة عندنا خبر الواحد فيما يعمّ البلوى مقبول،

مسألة الزيادة اذا لم ينقل نقل الأصل عندنا يجب يعمل به،

مسألة خبر الواحد اذا خالف القياس عندنا يكون مقبولاً،

فصل معقود في الشرايط المعتبرة في الراوي و هي أربعة،

فصل الصبي اذا سمع شيئاً في حال صباه جاز له روايته في حال بلوغه،

مسألة اذا قال الصحابي من السنة كذا و كذا عندنا أنه ينصرف الى سنة النبي ﷺ،

مسألة اذا قال الصحابي أمرنا أو نهانا عندنا أنه ينصرف الى أمر النبي ﷺ،

مسألة اذا قال الراوي حدّثني فلان عن رسول الله ﷺ عندنا أنه ينزل منزلة قوله قال

رسول الله ﷺ،

مسألة المراسيل هل هي حجة أم لا؟

مسألة اذا أرسل الخبر تارة و أسند أخرى و رفع تارة و وقف أخرى لم يقده ارساله في اسناده و لاوقفه في رفعه،

مسألة عندنا يجب البحث عن عدالة الراوي،

مسألة العدل الثقة اذا روى خبراً عن مجهول الحال هل يكون ذلك تعديلاً له أم لا؟

مسألة راوي الأصل اذا أنكر الرواية هل يحتج برواية راوي الفرع؟

مسألة من بلغه خبر عن النبي ﷺ و أمكنه أن يسمعه منه هل يجب عليه ذلك أم لا؟

مسألة عندنا يجوز رواية خبر أخبار النبي ﷺ بالمعنى،

فصل في رواية المدلس،

فصل الرواية على النفي هل هي مقبولة أم لا؟

فصل في رواية الأخبار بطريق الاجازة،

فصل اذا وجد كتاباً صحيحاً من أخبار النبي كصحيح مسلم و البخاري هل يجوز له أن

يعمل به من غير أن يكون له به سماع أم لا؟

فصل معقود في آداب السماع،

فصل في الجرح و التعديل،

فصل في سوء الحفظ،

فصل اذا روى رجل خبراً عن شيخ لم يعرف بصحته و لم يشتهر بالرواية عنه و أجمع

أصحاب ذلك الشيخ على جهالته بينهم و كونه من جملتهم هل يمنع ذلك من قبول

خبره أم لا؟

فصل اذا قال بعض أصحاب الحديث هذا الخبر لم يصح أو لم يثبت هل يكون ذلك

مانعاً من قبوله أم لا؟

فصل اذا أجمع الناس على العمل بخبر واحد هل ينزل منزلة خبر التواتر أم لا؟

فصل اذا روى رجل خبراً بحضرة جماعة و ادعى عليهم العلم بصدقة فسكتوا كلهم

هل يكون ذلك بمثابة خبر التواتر أم لا؟

٣- كتاب القياس:

معنى القياس لغةً و اصطلاحاً و بيان حدّه في الشرع،

مسألة عندنا يجوز أن يتعدنا الشرع بالقياس الشرعي الظني المبني على الامارات

و هو حسن،

مسألة يجوز العمل بالقياس عندنا في حق من عصر النبي ﷺ،
فصل يجوز ان يثبت الأحكام بأسرها بتنصيب من الله تعالى و لايجوز أن يثبت
جميعها بالقياس،

مسألة عندنا أن القياس حجة شرعية يجب العمل بها،
مسألة اذا نص صاحب الشرع على حكم نص على علته هل يكون ذلك اذناً منه في
القياس أم لا؟

مسألة يجوز عندنا اثبات الحدود بالقياس،
مسألة اثبات الكفارات بالقياس عندنا جاز،
مسألة اذا أجمعت الأمة على حكم جاز القياس عليه،
مسألة الحكم اذا كان منزوعاً عن القياس معدولاً عن الأصل الكلّي يجوز القياس
عليه عندنا،

مسألة الحكم اذا ثبت بالقياس هل يجوز القياس عليه أم لا؟
مسألة التعليل بالعلة القاصرة عندنا صحيح،
فصل في أقسام القياس،
مسألة يجوز أن يجعل الاسم المستنبط علة للحكم الشرعي،
مسألة يجوز عندنا أن يجعل نفي الوصف علة للحكم،
مسألة لايجوز القياس و اللاحق الآبعلة مناسبة و شبه مغلب على الظن،
مسألة الطرد لا يصلح أن يكون دليلاً على صحة العلة و إنما هو شرط،
مسألة القياس المركب هل هو حجة أم لا؟

مسألة المصالح المرسلة هل يجوز بنا الاحكام عليها أم لا؟
فصل في بيان الأقسام الأحكام المبنية على العلل و هي أربعة أقسام،
فصل قياس الشبه ينقسم الى قسمين،
فصل من شرط قياس الشبه أن يكون ناقضاً لكل معنى يبديه الخصم،
طرق الالزام،

فصل شكر المنعم عندنا واجب بالشرع،
مسألة في أحكام أفعال المكلفين قبل ورود الشرع،
فصل في الأدلة العقلية،

فصل في الاستحسان،
 فصل الاطراد و الانعكاس هل يكون دليلاً على صحة العلة أم لا؟
 فصل انعقد الاجماع على أن القياس على أصل مجمع على علته باطل،
 فصل التمسك بنفي الوصف و عدم العلة سايبج جايوز و أنه من جملة الأدلة الصحيحة،
 فصل في السبر و التقسيم و هو من جملة وجوه الاستدلالات الصحيحة و هو على ضربين،
 فصل في التمسك بالاولى،
 فصل التمسك بالأصول جايوز،
 فصل في استصحاب الحال،
 فصل ادعاه أبوزيد فقال الحكم في حالة الدوام لا يستند الى سبب...،
 فصل في الفرض،
 مسألة في تعليل الحكم الواحد بعلتين،
 فصل في النافي هل يلزمه الدليل؟
 فصل اذا قال الفقيه سبرت و بحثت فلم أظفر بدليل هل يقبل منه ذلك أم لا؟
 فصل في بيان السبب و العلة و الشرط،
 فصل معقود فيما يعد السائل و المسؤول به منقطعاً و هذا الفصل من توابع المنع
 و لواحقه و هو على قسمين منع الوصف و منع حكم الأصل،
 فصل اذا ثبت ان سؤال المعارضة صحيح مقبول فنتكلم الآن في تفاصيله و كيفية
 الأجوبة عنه،
 القول في الترجيحات.

٤ - كتاب الاجتهاد:

تعريف الاجتهاد،

مسألة في تعادل الدليلين و تقاربهما في محل واحد،

مسألة اختلف العلماء في أن الله سبحانه و تعالى هل يجوز أن يقول للنبي (؟) احكم،
 فانك لاتحكم الآ بالحق و الصواب؟

مسألة من أحكم أكثر أدوات الاجتهاد و لم يبق عليه إلا خصلة أو خصلتان اتفق الفقهاء
 و المتكلمون، على أنه اذا خالف في حادثه لم يعتد بخلافه و ان الاجماع ينعقد بدونه،

مسألة ان الصبي اذا أحكم أدوات الاجتهاد و أكمل اسبابه و اتى له ذلك و كذلك الكافر،
فانه لا يعتدّ بقولهما،

مسألة المجتهد اذا كان فاسقاً و خالف المجتهدين العدول في حادثة هل يعتدّ
بخلافه أم لا؟

نسخه حاضر از طرفين افتادگی دارد.

آغاز نسخه: المجمعون يجوز أن يتوافقوا على مسائل لا تأتي عليها عدو لا يحصرها
حد... مسألة هل يعتبر انقراض العصر في انعقاد الاجماع و هذا مذهب المعتزلة و قال قوم
ليس بشرط و هذا مذهبنا و قال آخرون ان كان اتفاقهم على الحكم ثبت.

انجام نسخه: مسألة المجتهد اذا كان فاسقاً و خالف المجتهدين العدول في حادثة
هل يعتدّ بخلافه أم لا؟ صار أكثر أصحابنا و أصحاب أبي حنيفة الى أنه لا يعتدّ به و ذهب
طائفة من أصحابنا منهم الشيخ أبوالمعالی الجويني.

نسخ کهن، بدون نام کاتب و بی تاریخ، آربری احتمال داده نسخه از سده ششم

هجری باشد، عناوین به خط درشت، در متن تصحیحاتی به چشم می آید.

۴۰۶ صفحه، ۱۹ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه چستربیتی، دبلین، ایرلند جنوبی، نسخه شماره ۴۳۹۷.

فهرست آربری: ۱۲۴/۵؛ فهرست آربری، ترجمه دکتر محمود شاکر سعید: ۷۶۲/۲ - ۷۶۳.

(۱۳۸۸) المضحکات العجائب (مصالحة الجزائر مع اسپانیول) (سند - ترکی)

از: مصطفی خوجه امام خضر پاشا

تاریخ نبردها و مصالحه‌های جنگجویان الجزائر با اسپانیاست. مؤلف پیش از این،
کتاب مفصلی در این باره نوشته موسوم به «التبر المسبوك» و رساله حاضر گویا تلخیص
از آن کتاب است؛ چنانکه در انجامه‌اش آمده است: «تمت المضحکات العجائب على
رؤوس اسپانیول مقهورات المهلكات على يد مصطفى خوجه امام خضر پاشا سابقاً في
جزائر و هو الذي ألف تاريخاً في بيان جهاد غزاة جزاير المسمى بتبر المسبوك و أرسله
ترسانه امینی سیدی حسن الى قيود آن - ايد الله دولته و قهر الله أعدائه آمين -...»

در مقدمه مؤلف آمده است: «أما بعد فاني أردت أن ألف تاريخاً أبين فيه مصالحة الجزائر
مع اسپانیول بعد ما استولى على الجزائر ثلاثة قرآت واحدة منها في البر و اثنين منها في

البحر - وهزمهم الله تعالى بأنواع التهزيمات ودمرهم بأنواع المدمرات وقهرهم بأنواع المقهرات بسيف غزاة الموحدين حرسهم الله تعالى عن الآفات والعاهات في الدارين وأنعمهم الله تعالى بأنواع الغنائم من مال الكفار في مقابلة الجزائر موضعاً يقال له خونسد نصرهم الله تعالى بأنواع النصرة على أعدائهم بانهزام الكفار في مقابلة الجزائر في البحر - .
نسخه‌ای از این رساله در کتابخانه موزه طوپقای سرای استانبول نگهداری می‌شود. تصویر حاضر از نسخه مذکور اخذ شده است.

آغاز: بسملة الحمد لله الذي أنعم علينا بأنواع النعم وأحسن إلينا على الكافرين بالنصرة والكرم وفضلنا بأخذ مال الكفرة الفجرة على سائر الأمم.
انجام: خور حقیر مدمر ایدوب مال و خزأنی اسلامه نصیب ایلیه آمین، تمت المضحكات العجائبات...

نستعلیق، محمد طاهر میر، ظهر بیستم ذی حجه ۱۲۰۰، تمامی صفحات مجدول، صفحه اول سرلوح مزدوج مذهب.
۲۷ صفحه، ۱۷ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه موزه طوپقای سرای، استانبول، شماره ۱۴۱۲.
فهرست نسخه‌های خطی ترکی کتابخانه موزه طوپقای سرای: ۳۰۸/۱.

(۱۳۸۹) تاریخ البحرين و تراجم اعلامه (جغرافیای تاریخی، تراجم - عربی)
از: محمد علی بن محمد تقی عصفوری بحرانی (۱۳۶۵ ق).

شیخ محمد علی بن شیخ محمد تقی بن شیخ موسی بن شیخ محمد بن صاحب الحدائق الناضرة شیخ یوسف عصفوری بحرانی (۱۲۸۹ - ۱۳۶۵ ق) از علما و دانشمندان نامی آل عصفور و صاحب تألیفات بسیار بوده است.

تعداد معتابیهی از تألیفات وی در کتابخانه آل عصفور در بوشهر بوده و در فهرس مخطوطات مکتبه آل عصفور معرفی شده است، از جمله آثار اوست:

۱ - تفسیر القرآن.^۱

۲ - تفسیر المفردات القرآنیة.^۲

۱. فهرس مخطوطات مکتبه آل عصفور فی بوشهر: ص ۱۷.

۲. همان: ص ۱۷.

- ۳- الاختيارات في أقسام الخيارات.^١
- ۴- جواهر الكلمات في شرح المحرمات.^٢
- ۵- رسالة مزيلة الشبهات عن المانعين من تقليد الأموات.^٣
- ۶- رسالة عمليه، به زبان فارسی، چاپ تهران.^٤
- ۷- رساله فقهيه.^٥
- ۸- شرح بداية الهداية.^٦
- ۹- وسيلة أهل الدراية في شرح بداية الهداية.^٧
- ۱۰- أصول الأخبار في تحقيق الأسرار.^٨
- ۱۱- قاموس اللغة العربية = شرح فروق اللغات.^٩
- ۱۲- نفحة العبير في علم التعبير.^{١٠}
- ۱۳- نفحة الحبيب و بلغة الاديب.^{١١}
- ۱۴- جزء في شرح الأحاديث.^{١٢}
- ۱۵- بلغة أهل النظر في معنى الثقل الأصغر.^{١٣}
- ۱۶- لطائف الحكم في مناقب سادات الأمم.^{١٤}
- ۱۷- الجواهر السنية في معرفة رجال العربية.^{١٥}

-
۱. همان: ص ۲۱.
  ۲. همان: ص ۲۷.
  ۳. همان: ص ۳۴.
  ۴. همان: ص ۳۹.
  ۵. همان: ص ۴۰.
  ۶. همان: ص ۴۵.
  ۷. همان: ص ۵۳.
  ۸. همان: ص ۵۶.
  ۹. همان: ص ۶۴.
  ۱۰. همان: ص ۶۶.
  ۱۱. همان: ص ۶۸.
  ۱۲. همان: ص ۷۶.
  ۱۳. همان: ص ۸۵.
  ۱۴. همان: ص ۹۲.
  ۱۵. همان: ص ۹۶.

- ۱۸۔ درر السحابة في معرفة من أجمعت عليه تصحيح ما يصح عنهم العصابة.^۱
  - ۱۹۔ الذخائر في جغرافيا البنادر و الجزائر.^۲
  - ۲۰۔ ترجمة كتاب منهج السالكين.^۳
  - ۲۱۔ عقائد الشيعة و اصول الشريعة.^۴
  - ۲۲۔ مجمع السرور و الابتهاج في شرح أحاديث المعراج.^۵
  - ۲۳۔ منتهى العقول في بيان كيفية الصلاة على الرسول ﷺ.^۶
  - ۲۴۔ الرشحات القدسية في الآيات الآفاقية و الأنفسية.^۷
  - ۲۵۔ الشجرة الطيبة في الأذكار المجربة.^۸
  - ۲۶۔ شرح دعاء السمات.^۹
  - ۲۷۔ الدروس المنطقية.^{۱۰}
  - ۲۸۔ جواهر الألفاظ و اوراد الأبرار و الحفاظ.^{۱۱}
  - ۲۹۔ كمشكول.^{۱۲}
  - ۳۰۔ كتاب مجالس؟^{۱۳}
  - ۳۱۔ کلیات آل عصفور در ۴۰ جلد.^{۱۴}
- کتاب حاضر تاریخ بحرین و بیان وضعیت جغرافیایی این منطقه و شرح حال علمای بحرین را در ابواب مختلف در بردارد :

۱. همان: ص ۹۷.
۲. همان: ص ۹۷.
۳. همان: ص ۱۰۳.
۴. همان: ص ۱۰۶.
۵. همان: ص ۱۰۶.
۶. همان: ص ۱۰۷.
۷. همان: ص ۱۱۴.
۸. همان: ص ۱۱۵.
۹. همان: ص ۱۱۵.
۱۰. همان: ص ۱۱۷.
۱۱. همان: ص ۱۲۸ و ۱۳۲.
۱۲. همان: ص ۱۲۹.
۱۳. همان: ص ۱۳۷.
۱۴. همان: ص ۱۳۷-۱۳۸.

الباب الأول: مشتمل على عدد قريها و أساميها و غير ذلك من المطالب.

الباب الثاني: في أقسام فواكهها و رطبها و تمرها.

الباب الثالث: في عيونها.

الباب الرابع: في ذكر ملوك البحرين و ما وقع عليها.

الباب الخامس: في ما وقع عليها بعد ظهور الاسلام.

الباب السادس: في ذكر مشايخ آل مذكور.

الباب السابع: في نبذة من مكاتبات السلاطين مع مشايخ آل مذكور.

فصل في أسماك البحرين و حوتها.

فصل في ذكر تكوّن اللؤلؤة.

الباب الثامن: في ذكر مواضع البحرين التي ضبطها صاحب القاموس.

الباب التاسع: في ذكر الوقعات البحرين و ما صدر عليها من كلام علي عليه السلام.

الباب العاشر: في قصة الوزير مع أهل البحرين بالرمانة.

الباب الحادي عشر: في ذكر محاسن أهل البحرين و شعرائها.

مفصلتين بخش کتاب به شرح حال علمای بحرین اختصاص دارد و در این باب

ترجمه جمعی از علمای آل عصفور نیز درج شده و در خاتمه، شرح حال و آثار مؤلف به

عنوان «حالات مؤلف الكتاب» آمده است. مؤلف از جمله تألیفات خود از کتابهای ذیل نام

برده است:

۱ - جلاء الضمير في حل مشكلات آية التطهير.

۲ - جلاء الضماير في انتصار ابن عامر.

۳ - تحف الخواص في شرح سورة الاخلاص.

۴ - طبقات النحاة.

۵ - حاشية على الألفية.

۶ - دقائق الحقايق في انتصار صاحب الحدائق.

۷ - الفوايد الجميلة في الرسائل الجليلة.

مؤلف، نگارش کتاب حاضر را در روز جمعه ۱۲ شعبان ۱۳۱۹ به پایان رسانده است.

آغاز: بسملة. الحمد لله الذي نادى؟ بين العباد و فضل بعض خلقه على بعض حتى

في الأمكنة و البلاد.

انجام: انما شهرة العالم بمصنّفاته و مؤلفاته و كان ذلك في يوم الجمعة...
 نسخ، به خط مؤلف، جمعه ۱۲ شعبان ۱۳۱۹، عناوین به خط درشت، متن خط
 خوردگی دارد، نام کتاب و مؤلف در صفحه عنوان درج شده است، تملک هادی بن
 سید یاسین آل بالیل موسوی در شعبان ۱۴۰۹ و مهر مکتبه وی دیده می شود.
 ۲۷۸ صفحه، ۱۵ سطری.

نسخه اصل: در کتابخانه سید هادی آل بالیل موسوی دروقی در قم.

(۱۳۹۲) افاضات النجفیه در ترجمه منظوم مناجات العلویة (دعای منظوم - فارسی)
 از: شیخ محمد صادق صدر الشریعة علامه تنکابنی فرزند شیخ عبدالعلی صدر
 العلماء تنکابنی (۱۴۰۰ ق).

تصویر ناقصی از کتاب است، تصویر کامل این نسخه به شماره ۱۳۹۷ خواهد آمد
 و توضیحات کتابشناسی در آنجا مطرح می شود.

این تصویر از انجام ناتمام است.

آغاز: به نام آنکه دانا و تواناست که در ذات و صفات و فعل یکتاست
 انجام نسخه: و لم تُرز بنزله قطیعات المعاطب.

نیامد هیچگه بر میهمانش ز مهلک ها گزندی جسم و جانش
 چه هرکس بر کریمی گشت مهمان شود ایمن ز هر درد و بلازان

متن مناجات به خط نسخ معرب درشت، ترجمه منظوم به خط نستعلیق زیرنویس
 شده است، به خط ناظم (حاج علامه صدر الشریعه تنکابنی)، چهارشنبه ۱۲
 اردیبهشت ۱۳۵۲ مطابق با ۲۸ ربیع الاول ۱۳۹۲، نام کتاب و مؤلف در صفحه
 عنوان ثبت شده است.
 ۳۳ صفحه، ۱۳ سطری.

(۱۳۹۳) تنبیه الغافلین عن فضائل الطالبین (مناقب - عربی)

از: حاکم جشمی ابی سعد محسن بن محمد بن کرامه بیهقی زیدی (۴۹۴ ق).
 محسن بن محمد بن کرامه حاکم جشمی بیهقی که نسبش به امام علی بن
 ابی طالب علیه السلام می رسد، از دانشمندان بزرگ زیدی است که در کلام، تفسیر و حدیث

صاحب نظر بوده و آثار مهمی از خود به جای گذاشته است. وی در ماه رمضان سال ۴۱۳ ق در جُشم از نواحی بیهق خراسان به دنیا آمد، در نیشابور دانش آموخت و سپس به یمن هجرت کرد و در ماه رجب سال ۴۹۴ ق به سبب تألیف کتاب «رسالة ابليس الى اخوانه المناحيس» در مکه به قتل رسید.

تعداد تألیفات وی را به ۴۲ کتاب رسانده‌اند که از جمله آنهاست:

- ۱ - التأثير و المؤثرات.
- ۲ - التهذيب في تفسير القرآن، در ۲۰ جلد.
- ۳ - تنزيه الانبياء و الائمة.
- ۴ - تنبيه الغافلين عن فضائل الطالبين.
- ۵ - جلاء الأبصار في فنون الأخبار (نک: همین فهرست، تصویر شماره ۱۵۹۰).
- ۶ - رسالة ابليس الى اخوانه المناحيس.
- ۷ - السفينة الجامعة لأنواع العلوم.
- ۸ - شرح عيون المسائل.
- ۹ - عيون المسائل، در علم کلام.
- ۱۰ - النصيحة العامة (نک: همین فهرست، تصویر شماره ۱۳۶۲).

تنبيه الغافلين عن فضائل الطالبين کتابی است در تفسیر آیات نازلۀ دربارهٔ امیرالمؤمنین امام علی علیه السلام و اولاد آن حضرت. این کتاب دارای جهات متعددی است: از سویی می‌توان آن را تفسیر قرآن به شمار آورد، همچنین می‌توان آن را در شمار کتابهای اسباب نزول آیات قرآن دانست و یا آن را از کتابهای «مانزل فی اهل البيت علیهم السلام من القرآن» شمرد و بالاخره می‌توان آن را از کتابهای فضائل اهل البيت علیهم السلام دانست.

حاکم چشمی در این اثر، ۱۰۲ آیه از ۵۵ سورهٔ قرآن کریم را، که همگی به گونه‌ای با امیرالمؤمنین و اهل بیت علیهم السلام مرتبند، آورده است و در ذیل هر کدام نخست وجوه و احتمالاتی را که مفسرین و محدثین و سیره نگاران و مورخین و فقها و متکلمین دربارهٔ آن آیه آورده‌اند، ذکر می‌کند. آنگاه برای تأیید نظر و رأی مختار خود، به حدیث یا احادیثی تمسک کرده و بدان استشهد می‌نماید.

در مقدمهٔ مؤلف آمده است: «و قد جمعت في کتابي هذا ما نزل فيهم - آل البيت - من الآيات، مما ذكره أهل التفسير و صحت بالروایات الصحيحة و ألحق بكل آية ما يؤيدها

من الآثار بحذف الأسانید... و سَمَّيته: تنبيه الغافلین عن فضائل الطالبیین.»
 مؤلف در سرتاسر کتاب به بیش از ۲۵۰ حدیث استدلال می‌کند که همگی آنها را با سلسله اسناد خود از ائمه حدیث اهل سنت و زیدیه و محدثین شیعه روایت کرده و تقریباً تمامی یا بخش عظیمی از آنها، از روایات و احادیث متواتره و مشهوره‌ای است که در منابع مورد اعتماد محدثین مسلمان اعم از شیعه و سنی آمده است. از این رو فقدان سلسله سند آسیبی به صحت روایات او نمی‌زند، علاوه بر این، حاکم جشمی در این کتاب به نقل و گفتار و آرای گروهی از مفسرین اهل سنت اعتماد کرده است و در مواردی از تفسیر ابوالقاسم بلخی یاد می‌کند. مؤلف به هر مناسبتی اشاره به اعتقاد خود در حقانیت مذهب زیدیه و مطابقت اصول آن با دلالت آیات و روایات دارد.
 نسخه‌های متعددی از این کتاب شناسایی شده و در برخی از نسخه‌ها، تألیف کتاب به سید مرتضی منسوب شده است و حسب اطلاع ما، تا به حال با سه تحقیق مختلف به چاپ رسیده است:

۱- تحقیق محمد رضا انصاری قمی، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۸ ش، ۲۱۱ صفحه وزیری. نام کتاب روی جلد چنین درج شده است: «فضائل الطالبیین».
 ۲- تحقیق سید تحسین آل شیبیب موسوی، قم، مرکز الغدیر للدراسات الاسلامیة، ۱۴۲۰ ق. نام مؤلف کتاب در صفحه شناسنامه چنین آمده است: «شرف الاسلام بن سعید المحسن بن کرامة!» معرفی انتقادی این چاپ در مجله علوم الحدیث شماره ۷ صفحات ۲۴۱-۲۷۰ درج شده است.

۳- تحقیق ابراهیم یحیی درسی، یمن، صعده، مرکز اهل البيت علیهم السلام للدراسات الاسلامیة، ۱۴۲۱ ق، ۲۷۲ صفحه وزیری.
 نسخه مورد بحث ما، ظاهراً کهن‌ترین نسخه شناخته شده از این کتاب است که تفاوت‌هایی با نسخه‌های دیگر دارد و در ابتدای آن نام راویان و اجازه روایت کتاب درج شده است.

منابع: اعلام المؤلفین الزیدیه: ۸۱۹-۸۲۳؛ اهل البيت فی المكتبة العربیة: ۱۰۳-۱۰۴؛ فهرست نسخه‌های عکسی مرکز احیاء میراث اسلامی: ۱/۱۱۳؛ فهرس مخطوطات بعض المكتبات الخاصة فی اليمن: ۱۲۷؛ مؤلفات الزیدیه: ۱/۳۳۴؛ مصادر التراث فی المكتبات الخاصة فی اليمن: ۱/۱۹۶، ۳۵۷، ۵۷۰، ۷۰۴-۷۰۵ و ۹۷/۲ و ۸۰۴؛ معجم ماکتب عن الرسول و اهل البيت: ۴۱۴/۹-۱۶۸

۴۱۵؛ معجم الآثار المخطوطة حول الامام علی بن ابی طالب علیه السلام : ۴۵۰؛ معجم التراث الکلامی : ۳۳۵/۲؛ الحاکم الجشمی و منهجه فی تفسیر القرآن، دکتر عدنان زرزور.

آغاز: بسمله. و صلی الله علی سیدنا محمد و آله أخبرنا الشیخ الفقیه الأجل الزاهد [؟] احمد بن محمد بن قاسم الاکوع... سنه أربع و أربعین و ستمئة... الحمد لله رب العالمین و رازق الخلق أجمعین و خالق السموات و الأرضین و مالک یوم الدین... أمّا بعد، فإنّ الله تعالی خلق عباده للرحمة و کلفهم بالعبادة... فصل فی ذکر ما یشهد بفضل أهل البيت علی طریق الجملة المروی عن ابن عباس، قال ما أنزل الله تعالی فی القرآن یا ایها الذین آمنوا الآ و علی أميرها و شریفها.

انجام: سورة الكوثر قوله تعالی انا اعطیناک الكوثر الخ، قيل فی سبب نزول السورة انّ قریشاً قالوا...

أبوهما و عصبتهما و قد أتینا علی جمیع ما وعدنا و أسأل الله تعالی أن يجعلنا من شیعة آل محمد و ان يلحقنا بهم و یرزقنا شفاعتهم برحمته و منه أنه أرحم الراحمین و هو حسبنا و نعم الوکیل، تمّ الكتاب بمنّ الله و عونه.

نسخ نازیبا، بدون نام کاتب و بی تاریخ، در انجامة نسخه آمده است: «قال فی الأمّ الذی نقل منها هذا الكتاب: تمّ کتاب تنبیه الغافلین عن فضائل الطالبین یوم ثالث عشر من شهر ربیع الآخر سنه أربعة و أربعین و ستمئة» عناوین به خط درشت، در حاشیه تصحیح شده است، نام کتاب و مؤلف در صفحه عنوان درج شده و تملکهای در این صفحه دیده می شود، طریق روایت کتاب در آغاز آن چنین آمده است: «أخبرنا الشیخ الفقیه الأجل الزاهد [؟] احمد بن محمد بن قاسم الاکوع الجوالی الحمیر فی العشر الأول من شهر الله الاصم رجب سنه أربع و أربعین و ستمئة حکایة و اجازة، قال أخبرنا الفقیه الأجل الحافظ تاج الدین... محمد بن الحسن و أخبرنا القاضی الأجل تقی الدین ابو محمد عبدالله بن محمد بن عبدالله بن حمزة ابن أبی النجم قاضی صعده... فی شهر جمادی الأول من شهور سنه أربع و أربعین و ستمئة قال أخبرنا الفقیه العالم تاج الدین...»

۶۸ صفحه، ۲۷ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه شخصی آقای مدرسی طباطبایی.

(۱۳۹۴) سفرنامه مکه

(سفرنامه - فارسی)

مؤلف: ناشناخته.

گزارش سفر مکه است که از روز جمعه دهم شوال ۱۳۳۱ از شهر کاظمین همراه با عده‌ای از دوستان و خدمتکاران شروع شده است. مؤلف در ضمن گزارش سفر به مباحث اخلاقی و اشعار عرفانی مناسب با مقام اشاره کرده و احتجاجات با علمای اهل سنت را در جاهای مختلف بیان می‌کند.

اسامی نواحی و شهرهای طی شده در این سفر: کاظمین، رمادیه، هیت، بغدادی، حدیثه، فخمیه، عانه، نهیه، قائم، ابوکمال، صالحیه، میادین، دیر، قباقب، بئرجدید، سخنی، عرک، قدمر، بیاضه، قریتین، قطنی، قطیفه، شام، جامع اموی، مدینه، بئرحصا، خلص، قلب بیابان، رابوغ، کظیمه، عفان، وادی فاطمه، مکه مکرمه.

مؤلف باید از علمای شیعی سده چهاردهم هجری بوده باشد، عده‌ای از همراهان وی نیز از علما بودند همچون سید محمد فرزند مرحوم آیت الله سید محمد کاظم طباطبایی یزدی صاحب عروة الوثقی. در ابتدای سفرنامه سواد دستخط سید محمد کاظم طباطبایی یزدی درباره فرزندش سید محمد دیده می‌شود که تصریح به اجتهاد وی کرده است. هم چنین سؤال و جواب فارسی از مرحوم طباطبایی درباره فرزندش سید محمد نیز در اول نسخه ثبت شده است. فهرست اسامی رفقاء و همسفران، خدمه و عکام و طباخ و حمله دار در ابتداء آمده است و در انتها صورت مبالغ و مخارج سفر درج شده است.

آغاز: بسمله. حمد بی حد و شکر بی عدد معبود حکیمی را سزااست که اگر شهباز بلند پرواز عقل از صبح ازل تا شام ابد بپرد.

انجام: روز جمعه هم طواف نساء کرده شب شنبه منی آمده هنگامه است صبح شنبه عرفات ماه ثابت شده... صبح عید منی....

شکسته نستعلیق، به خط مؤلف، ۱۳۳۱ ق، این نسخه مسوده مؤلف بوده و تنظیم

نهایی نشده است، جای برخی عناوین خالی مانده و خط خوردگی هایی دارد.

۱۱۲ صفحه، ۲۰ سطری.

نسخه اصل: در کتابخانه‌ای شخصی بوده و آقای رسول جعفریان نسخه را به کتابخانه حاضر آورده و عکس از آن تهیه گردید.

(۱۳۹۵) فهرس المختارات من مخطوطات تركيا (فهرست - عربی)

از: سید عبدالعزیز بن جواد طباطبایی یزدی (۱۴۱۶ ق).

استاد فقید مرحوم آیت الله سید عبدالعزیز طباطبایی، کتابشناس و نسخه‌شناس برجسته عصر ما، که در تألیف دو مجموعه فاخر و عظیم الغدیر و الذریعه با مرحوم علامه امینی و علامه شیخ آقا بزرگ تهرانی همکاری داشته است، برای تحقیق در نسخه‌های خطی و یافتن فضایل و مناقب اهل بیت علیهم‌السلام در لابه لای کتابها، رنج سفر به کشورهای مختلف و جستجوی در کتابخانه‌ها را بر خود هموار کرده و تصاویر فراوانی از نسخه‌های منتخب کتابخانه‌های مختلف عالم تهیه نمود. دو اثر ممتاز «أهل البيت في المكتبة العربية» و «الغدیر في التراث الاسلامي» از نتایج تحقیقات ارزنده ایشان است. فهرست نسخه‌های عکسی و میکرو فیلم‌های کتابخانه محقق طباطبایی در یادنامه ایشان به چاپ رسیده است.^۱

مرحوم استاد در آخرین گفتگوی شان با فصلنامه وقف میراث جاویدان، درباره سفرهای علمی خود فرموده‌اند: «دل مشغولی من در این سفرها معمولاً تحقیقات علمی و شناسایی نسخ خطی بود. در سه سفر حج، در کتابخانه‌های مکه و مدینه مطالعات زیادی انجام دادم، در آنجا برخی از رساله‌ها را کاملاً استنساخ کردم. در سال ۱۳۸۳ ق از عراق به سوریه و لبنان رفتم و بیش از سه ماه در آنجا بودم و در کتابخانه‌های ظاهریه، مجمع علمی دمشق، کتابخانه اوقاف حلب و کتابخانه دانشگاه آمریکایی بیروت مطالعات زیادی انجام دادم؛ در آنجا دنیای تازه‌ای به روی من گشوده شد. دو سفر دیگر از نجف به ترکیه و سوریه انجام دادم؛ در سفر اول به همراه آقازاده مرحوم علامه امینی از کتابخانه‌های آن دیار بازدید کردیم. در سفر دوم هم با ایشان همراه بودم. مرحوم علامه امینی هم از ایران به ترکیه آمده بودند... ما ماندیم و به بررسی کتابخانه‌ها پرداختیم. در این سفر بسیاری از نسخه‌های ارزشمند را برای کتابخانه امیرالمؤمنین علیه‌السلام در نجف اشرف عکس برداری کردیم. پس از آنکه به ایران آمدم و در قم مستقر شدم، باز مکرر به ترکیه و سوریه سفر کردم. در یک سفر دو ماهه، از کتابخانه‌های ترکیه بهره‌ها بردم و نسخه‌های نایاب و ارزشمندی را

فهرست کردم. در چند دفتر نسخه‌های خطی ترکیه را یادداشت کرده‌ام، در چند دفتر هم احادیث مربوط به فضائل و مناقب اهل بیت علیهم‌السلام را از منابع حدیثی، تفسیری، تاریخی و اعتقادی مهم و چاپ نشده اهل سنت یادداشت کرده آن را نتایج الاسفار نامیده‌ام.^۱

دفتر حاضر، بخشی از یادداشتهای مرحوم استاد از فهرست نامه‌های نسخه‌های خطی کتابخانه‌های ترکیه است، اصل این یادداشتهای در دو دفتر به شماره‌های ۴۱۷۲ و ۴۱۷۳ در کتابخانه حاضر نگهداری می‌شود. مرحوم طباطبایی در زندگینامه خود نوشت، درباره این دو دفتر آورده‌اند: «۱۴ - فهرس المختارات من مخطوطات ترکیا، و هی مخطوطات وقع الاختیار علیها من فهارس مکتبات اسلامبول و بورسا و قونیه و غیرها و سجلتها فی سجل خاص مع أرقامها و تاریخها و بعض میزاتها لمراجعة المخطوطة نفسها و الافادة منها و نقل نصوص مطولة أو موجزة منها أو تصویرها بکاملها و تم ذلك خلال رحلات متكررة الى البلاد التركية. ۱۵ - الفهرس الوصفي للمنتخب من المخطوطات العربية فی مکتبات ترکیا، و هی مخطوطات وقفت علیها و تصفحتها و تأملتها و وصفتها فی هذا الفهرس و صفاً شاملاً و نقلت من فوائدها فی هذا الفهرس ان كانت قليلة، و فی دفاتر خاصة ان كانت قليلة، و فی دفاتر خاصة ان كانت كثيرة و هی المسماة: نتائج الاسفار، و قید الأوابد، و قد شاء الله أن یرفع من هذين الفهرسين المتواضعين فقدر لهما أن تنضمّا الى مخطوطات مكتبة المرعشی العامة فی قم و تحملا رقم ۴۱۷۲ و ۴۱۷۳ ذکر فی فهرس المكتبة ج ۱۱، ص ۱۸۳ و ۱۸۴».^۲

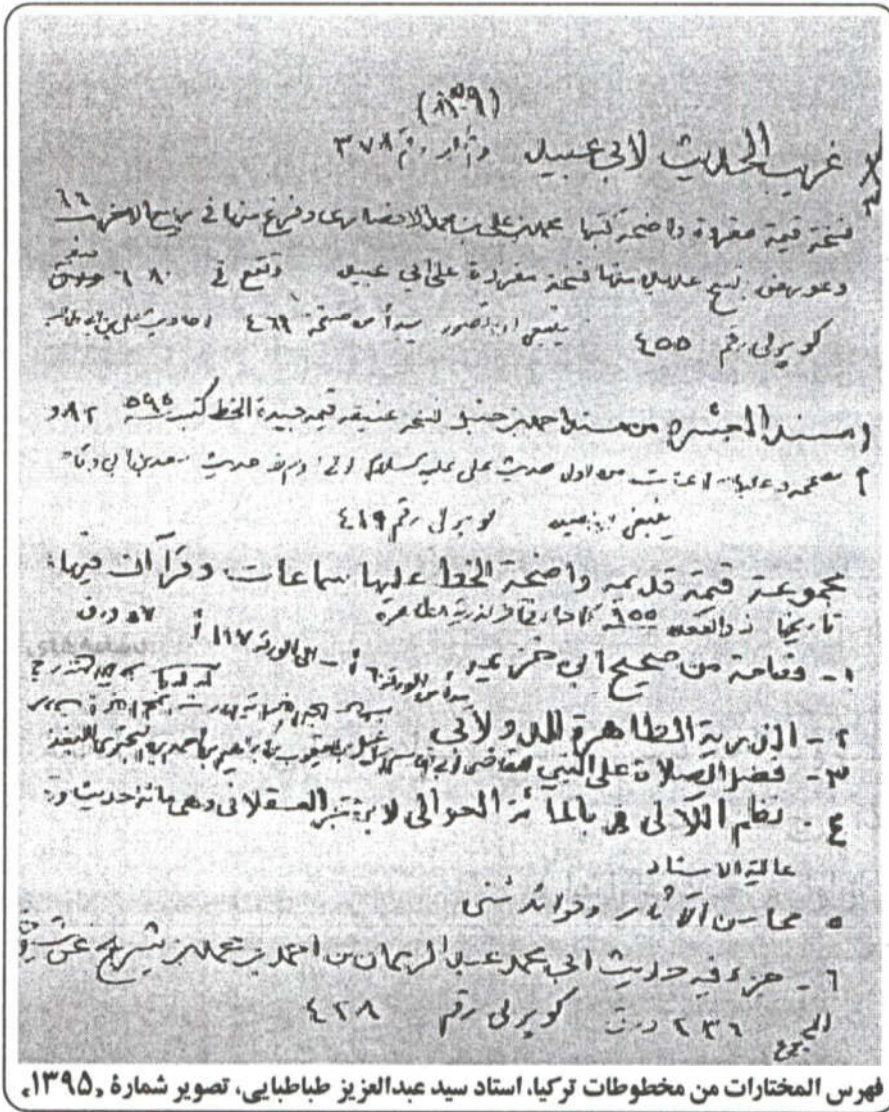
مرحوم طباطبایی با تتبع در فهرسته‌های نسخه‌های خطی کتابخانه‌های ترکیه، نسخه‌هایی از متون مهم شیعی و متون تاریخی و حدیثی اهل سنت و کتابها و رساله‌های مشتمل بر فضایل و مناقب اهل بیت علیهم‌السلام از قلم دانشمندان سنی و یا دیگر نسخه‌های کهن و ارزنده را انتخاب کرده و با مراجعه به اصل نسخه‌ها، اطلاعات مربوط به آنها را تکمیل نموده و نسخه‌های شایسته تصویر برداری را مشخص کرده است.

نسخه‌های ثبت شده در این دفتر مربوط به کتابخانه‌های سلیمانیه، کوپرلی و طوب

۱. همان: ج ۳ ص ۱۲۳۱.

۲. مكتبة العلامة الحلي: ۱۸.

قاپی سرای استانبول است و در آخر، لیستی از اسامی کتابخانه‌هایی که به کتابخانه سلیمانیه منتقل شده‌اند، درج شده است. تصویر حاضر بخشی از اول و آخر دفتر را ندارد.

آغاز نسخه: انوار اللمعة في الجمع بين المصاح السبعة باضافة الدارمی. اوله: الحمد لمن يستحق الحمد لوجوب وجوده ويستوجب الشكر لكامل جوده. نسخة كاملة ۳۱۰ ورق، لاله لی سلیمانیه رقم ۴۰۴ کتب شهر رمضان سنة ۸۷۱ مجلد کبیر حذف الأسانید ورتبها علی الأبواب.

انجام نسخه: فضائل الخلفاء، للدهللی عمر بن عیسی بن ابي عبدالله الخطیبی... و من ورقة ۱۳۷-۱۸۵ یبدأ بترجمة أمير المؤمنين عليه السلام و ذکر مناقبه و یبدأ بالآیات الواردة فيه، ثم الروایات و الكتاب فارسی.

نسخ، به خط مؤلف: سده چهاردهم هجری، عناوین به قلم قرمز نوشته شده است. ۸۳ صفحه، سطور مختلف.

نسخه اصل: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی رحمته الله، نسخه شماره ۴۱۷۲.

فهرست: ۱۸۳/۱۱.

(۱۳۹۶) بحر الأنساب

(انساب - عربی)

گویا از: ابوطالب اسماعیل بن حسن ازورقانی حسنی (زنده در ۶۰۷ ق).

کتاب مختصری است در بیان انساب سادات. این نسخه از روی نسخه‌ای قدیمی نقل شده و چند گواهی بر صحت مطالب آن، در ابتدای آن درج شده است. کتاب حاضر ظاهراً غیر از «بحر الانساب» های مؤلفان ذیل است:

۱- احمد بن علی بن عنبه حسینی (۸۲۸ ق).^۱

۲- سید رکن الدین حسن حسینی موصلی، که به اهتمام حاج سید محمود مرعشی در تهران به چاپ رسیده است.

۳- سید محمد بن احمد بن عمید الدین علی حسنی نجفی، که در قاهره به چاپ رسیده است.^۲

۴- سید ابراهیم بن حرب زهراوی فوعی (قرن ۱۱)، که در یمن نسخه دارد.^۳

و جز کتابهایی است که با عنوان «بحر الانساب» در الذریعه معرفی شده‌اند.^۴

برای آشنایی با مباحث کتاب، بخشی از مقدمه‌اش نقل می‌شود: «و بعده فهذه شجرة أصلها ثابت و فرعها في السماء غرست في مغرس الأنوار و سقيت بمياه الأسرار و انبعث تأطيب الثمار و نسبة الائمة الأخيار و آل محمد الأطهار الحسن و الحسين الأبرار حررت أتم تحرير و سطرت أبداع تسطير، ابتدأت بنسب رسول الله ﷺ أشرف الأنساب و أعقبها بنسب ابن عمه علي بن أبي طالب القائل في حقه أنا مدينة العلم و علي بابها فمن أراد العلم فليأت من الباب، ثم أردفها بنسب السبط الأكبر الامام الحسن مصلح هذه الأمة و أشفعها بنسب الامام الحسين أبي الائمة، ثم أذكر اولاد ادریس بن ادریس الداخل الى أرض المغرب و من بني العباس الباني مدينة السلام المعرفة بمدينة فاس، ثم أختم ذلك بمن دخل مصر من اولادهم و أحفادهم و من تفرق منهم و كيف كان مسيرهم و مستقرهم.»

۱. نک: دائره المعارف بزرگ اسلامي: ۳۴۴/۴؛ فهرست النبايي آستان قدس رضوي: ۸۳؛ فهرست المخطوطات المصورة (معهد المخطوطات العربية)، الجزء الثاني، التاريخ، القسم الرابع: ۵۹ - ۶۰؛ فهرس المخطوطات المصورة في مكتبة الامام الحكيم العامة: ۱۹۶/۲؛ موسوعة مؤلفي الامامية: ۲۱۴/۴.

۲. دليل مؤرخ المغرب الأقصى، ابن سوده مرى: ۴۷.

۳. فهرست نسخه‌های عکسی مرکز احیاء میراث اسلامي: ۴۰۰/۱ شماره ۳۴۱.

۴. الذریعه: ۳۰/۳ - ۳۲ و ۸۴/۲۶.

بخش مهمی از این کتاب به شرح حال سادات، حاکمان و امیران مغرب (مراکش) اختصاص دارد و مؤلف در جایی از سالهای ۶۰۳ و ۶۰۷ ق یاد می‌کند: «ذکر خروج اولاد السيد ترکی بن السيد حماد الادريسي من الغرب سنة ثلاث و ستمئة و كان السفر من بلاد المغرب في الطريق أربع سنين... و اولاد السيد فريج في سنة سبعة و ستمئة...».

در متن کتاب از افرادی نقل قول شده است، از جمله می‌گوید: «قال ثنا الملك الحسين الزيدي عقبه بالديار المصرية و الشام و الهند... قال الامام العالم العلامة السيد الشريف الحسيب النسيب ابوالبقاء عبد الباقي بن السيد الشريف الحسيب النسيب شهاب الدين أحمد بن السيد الشريف علم الدين سليمان البغدادي - رضي الله عنه و أرضاه - أخبرني الامام الطبري عبدالله بن محمد بن أبي النضر الحميدي - رضي الله عنه و تغمده برحمته - قال: سمعت من أبي الفضل جعفر بن أبي الحسن بن هبة اليماني رحمته الله...»

احتمال می‌رود این کتاب «بحر الأنساب فيما وقع للسبطين من الأعقاب» ابو طالب اسماعيل بن جمال الدين حسن ازورقانی حسنی (زنده در ۶۰۶ ق) باشد که به درخواست فخر رازی نوشته است.^۱

مؤلف ضمن شرح حال برخی از سادات به کرامات آنان اشاره می‌کند، از جمله کرامات سادات غباشی را ذکر کرده است.

نام کتاب در صفحه عنوان نسخه حاضر چنین ثبت شده است: «هذا بحر أنساب، يحتوي على جملة فروع من السادات الأشراف - رضي الله عنهم أجمعين - بالتمام و الكمال و الحمد لله على كل حال».

تقریظها و تأییدهای متعددی با مهرهای مختلف در ابتدای نسخه دیده می‌شود، از جمله با عبارات ذیل: «أما بعد فقد اطلعت على هذا البحر المحتوي على جملة فروع أشراف و بمراجعته على البحر الذي تحت يدنا حرفيا وجد مقارن الصحة... أحمد كامل ابن السيد علي كامل المتصل بالسيد عيسى أبو الحواجب البرهاني...»، «... هذا تصديق الفقير الى الله السيد علي عبدالكريم الشريف العلوي من ناحية كفر الشرق الشرقي بمدينة المنوفية...»، «تصدق بذلك منصور القلشي خادم السادات الخلوئية»، «... أما بعد

فان هذا البحر المحرر، فهو صحيح و لم فيه شك و هو منقول من أصل قديم متوارد عن الأجداد و هم أجدادنا ﷺ و من حيث أن الأصل حصل له خلخلة من التقطيع فصار نقل هذا لعدم ضياع الأصل و لأجل الاعتماد لزم التصديق منا على ذلك الفقير محمد الجميل شهاب الدين، الفقير أحمد الغباشي النسب الشريك و مشرفة بختم مولانا القاضي علي أفندي بمدينة النحارية (؟) و ختمه أيضاً بما ثبت عنده بشهادة الشهود المذكورين فيها من علماء و غيرهم و الله خير الشاهدين محرراً ذلك في سنة ١١٣١...»

آغاز: بسملة. الحمد لله مشرف شمس النبوة في سماء الشرف و الكمال و مظهر أهل بيت النبوة... و بعد فهذه شجرة أصلها ثابت و فرعها في السماء... ذكر نسب رسول الله ﷺ، هو محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب بن هاشم... ذكر نسب أميرالمؤمنين، فهو علي بن أبي طالب بن عبدالمطلب.

انجام: و هذه الخمس شقيقات عبدالله والد النبي ﷺ و هذه تمام الاثنا عشر و الله أعلم بالصواب و اليه المرجع و المآب و صلى الله على سيدنا محمد النبي الأمي و على آله و صحبه و سلم.

نسخ، سيد محمد عبدالرحمن سرسي حسيني، بی تاریخ، از روی اصلی که در دست سادات غباشیه بوده است، انجامه: «کتابه بيده الفانية السيد محمد عبدالرحمن السوسي الحسيني من أصل قديم تحت يد السادات الغباشية -رضى الله عنهم و أرضاهم- و الله على ما نقول وكيل و حسبنا الله و نعم الوكيل و لاحول لاقوة الا بالله العلي العظيم...» با مهر کاتب به سجع «محمد عبدالرحمن»، در ابتدای نسخه چندین گواهی تایید صحت نسخه ثبت شده که به برخی از آنها در بخش کتابشناسی اشاره کرده ایم، متن خط خوردگی دارد و در حاشیه نیز تصحیحاتی به چشم می خورد.

١٥٥ صفحه، ١٩ سطری.

(١٣٩٧) افاضات النجفية، در ترجمه منظوم مناجات العلوية (دعای منظوم - فارسی)

از: شیخ محمد صادق صدر الشریعة علامه تنکابنی، فرزند شیخ عبدالعلی صدرالعلماء تنکابنی (١٤٠٠ ق).

حاج شیخ محمد صادق صدر الشریعة متخلص به صدر از خاندان علامه تنکابنی صاحب قصص العلماء (مادرش دختر میرزا محمد تنکابنی بود) به سال ۱۳۱۵ ق در سلیمان آباد تنکابن متولد شد. تحصیلات مقدماتی را در زادگاهش گذراند و سپس به قم مهاجرت کرد و از دروس آیات عظام حاج شیخ عبدالکریم حائری، سید محمد تقی خوانساری، میرزا محمد علی شاه آبادی، حاج شیخ عباس قمی، حاج ابوالقاسم قمی، حاج آقا روح الله خمینی و سید شهاب‌الدین مرعشی نجفی در فقه، اصول، علوم عقلی و علم الحدیث استفاده شایان نمود. وی پس از تکمیل تحصیلات به شهرستان شهریار منتقل شد و در شمار علمای آن دیار قرار گرفت تا اینکه به سال ۱۴۰۰ ق در آن شهر وفات یافت و در قبرستان امام زاده اسماعیل شهریار به خاک سپرده شد.

صدر الشریعه طبع روانی داشته و اشعار بسیاری سروده و تخلص شعری وی «صدر» بوده است. از جمله آثار اوست:

- ۱- تفسیر منظوم فارسی
- ۲- قصائدی چند در علم امام علیه السلام.
- ۳- مرثی اهل البیت علیهم السلام.
- ۴- نسب نامه منظوم آیه الله مرعشی نجفی.
- ۵- منظومه در جبر و تفویض.
- ۶- مولوی نامه رد بر بعضی شبهات مولوی.
- ۷- منظومه‌ای در شرح حدیث قدسی.
- ۸- دیوان اشعار پراکنده حدود ۵۰۰۰۰ بیت.
- ۹- افاضات النجفیه در ترجمه منظوم مناجات العلویة.^۱

کتاب حاضر ترجمه منظوم مناجات علوی موسوم به «المناجات الالهیات» است در حدود ۹۰۰ بیت فارسی که هر سطر از دعا را در یک یا چند بیت ترجمه کرده و این منظومه را در روز چهارشنبه ۱۲ اردیبهشت ۱۳۵۲ مطابق با ۲۶ ربیع‌الاول ۱۳۹۳ به پایان رسانده است.

ناظم در مقدمه در بیان سبب ترجمه این مناجات به نظم فارسی می‌گوید: در یکی از سفرهایم به قم، پس از زیارت حضرت معصومه علیها السلام به دیدار آیت الله سید شهاب‌الدین مرعشی نجفی رحمته الله رفتم. ایشان نسخه‌ای چاپی از المناجات الالهيات را به من هدیه کرد و فرمود: مایلم که این گنج پنهان را برای استفاده عموم به نظم ساده فارسی درآوری بدون شرح و تفصیل، چنانکه برای خواننده حالی معنوی ایجاد شود. ناظم تصریح می‌کند که به امر آیت الله مرعشی این منظومه را سروده است.

المناجات الالهيات مناجات مفضلی است با سربندهای «الهی - الهی» منسوب به امیرالمؤمنین امام علی بن ابی طالب علیه السلام که از طرق متعدد شیعه و سنی روایت شده است و به شکل‌های گوناگون در مصادر حدیثی و دعایی همچون صحیفه علویه، صحیفه سجادیه، اقبال الاعمال، دستور معالم الحکم، البلد الامین، بحار الانوار و مفاتیح الجنان نقل شده است. المناجات الالهيات به روایت سید ضیاء الدین ابوالرضا فضل الله بن علی بن عبیدالله حسنی راوندی (۵۷۲ ق) از روی دو نسخه کهن، به همت مرحوم فخرالدین نصیری امینی به چاپ رسید و بار دیگر در میراث حدیث شیعه (دفتر دوم صص ۵۳ - ۸۸) با تصحیح و تحقیق آقای سعید رضا علی عسکری منتشر شد.

آغاز مناجات چنین است: اللهم صلّ علی محمد و آل محمد و ارحمنی اذا انقطع من الدنيا أثری و انمحي من المخلوقين ذكري و صرت من المنسيين كمن قد نسي قبلي. الهی کبرت بسنی و رقّ جلدی...

منابع: بزرگان تنکابن: ۲۳۱ - ۲۳۲؛ میراث حدیث شیعه، دفتر دوم: ۵۳ - ۸۸.

آغاز:

که در ذات و صفات و فعل یکتاست	به نام آنکه دانا و تواناست
به ذاتش ذات پاکش از اصالت	خداوندی که بنماید دلالت

انجام:

ضرر بر آن رساند کی گناهان	تولایش بود هم رأس ایمان
محبّان را علیّ و آل او بس	اگر دارد به محشر هر کسی کس

تمت بالخیر و العافیة الحمد لله و المنة له، به اتمام رسید تحریر منظومه ترجمه افاضات النجفیه در ترجمه مناجات العلویه....

متن مناجات به خط نسخ معرب درشت، ترجمه منظوم به خط نستعلیق زیر نویس شده است، به خط ناظم (حاج علامه صدر الشریعه تنکابنی)، چهارشنبه ۱۲ اردیبهشت ۱۳۵۲ مطابق با ۲۸ ربیع الاول ۱۳۹۲، نام کتاب و مؤلف در صفحه عنوان درج شده است.
۱۱۷ صفحه، ۱۳ سطری.

(۱۳۹۸) کتابچه طوایف و ایلات دارالایمان قم
از: مؤلفی ناشناخته.
تکرار تصویر شماره ۱۳۰۵ است.

(۱۳۹۹) کتاب القیاس (کتاب انولوطیقا الأول) (منطق - عربی)

- از: ابونصر محمد بن محمد بن طرخان فارابی (۳۳۹ ق).
رسالة منطقی مختصری است در بیان کیفیت قیاس و اقسام آن، شامل ۱۸ فصل کوتاه:
۱- القول في القضايا على الاطلاق من ماذا يأتلف وكم أصنافها و الفرق بين الشرطية منها و الحملية.
۲- القول في أصناف القضايا الحملية على الاطلاق.
۳- القول في تمييز القضايا المتقابلة وبأي شرط يصير متقابلة.
۴- في كم أصناف القضايا المتقابلة.
۵- كيف حال كل واحد من أصناف المتقابلات في الصدق والكذب و اقتسامه لهما.
۶- في القضايا المنعكسة و غير المنعكسة و ما معنى الانعكاس.
۷- في أصناف القضايا المعلومة لا عن قیاس.
۸- في تحديد القیاس على الاطلاق و في الذي عليه القیاس و الذي منه القیاس و تمييز القیاس الحملی من الشرطی.
۹- القول في المقدمات الحملية المقترنة و على كم نحو يفترق (تقترن؟) و كم أشكال القیاسات.
۱۰- في اقترانات كل شكل، كم هي و كم المنتج منها.
۱۱- في احصاء ضروب القیاسات الحملية في الشكل الأول.

١٢- في احصاء ضروب المقاييس في الشكل الثاني.

١٣- في احصاء ضروب المقاييس في الشكل الثالث.

١٤- في احصاء ضروب المقاييس الشرطية.

١٥- في قياس الخلف.

١٦- في قياس الاستقراء وكيف يرجع الى قياسات الأشكال الحملية و على أي جهة توجد فيه قوة قياسية.

١٧- في التمثيل و المثال و القول المثالي، ما كان كل واحد منها و على أي جهة توجد فيه قوة قياسية و كيف ترجع الى قياسات الأشكال الحملية.

١٨- قول مجمل في كيفية استعمال القياس في المخاطبات و في الكتب.

اين رساله ضمن جلد دوم «المنطق عند الفارابي» به چاپ رسیده است. ١ فهرست فصول رساله در ابتدای آن آمده است. نسخه‌ای از مختصر انولوپیکا در سه فصل، در کتابخانه حاضر به شماره ٢٨٦ موجود است. ٢

منابع: مؤلفات الفارابی، حسین علی محفوظ: ١٠٣؛ الفارابی حیات، آثاره، فلسفته، احمد شمس الدین: ٧٢.

آغاز: بسملة. كتاب انولوپیکا الأول و هو القياس، قال ابونصر الفارابي: قصدنا ان يحصى الأقاويل التي يلتمس بها تصحيح المطلوبات في جميع الصنایع الفكرية... الفصل الأول في القول على القضايا على الاطلاق و ماذا يأتلف و كم أصنافها و الفرق بين الشرطية و منها الحملية القضية و القول الجازم قول حكم فيه بشيء على شيء.

انجام: قصد الناظر منها أن يجعل له اليقين فيها، بل ان استعمل، فانما ينبغي ان يستعمل في ما يجتزئ فيه بدون اليقين من الظنون و الاقناعات و التمثيل هو بذاته مقنع و الاستقراء أبلغ منه. تم كتاب انولوپیکا و الحمد لله رب العالمين.

نسخ، بدون نام كاتب و بی تاریخ، در حاشیه تصحیح شده و عناوین فصول در هامش صفحات درج شده است. ١٩ صفحه، ٢١ سطر.

١. المنطق عند الفارابي، تحقيق و تقديم و تعليق د. رفيق العجم، بيروت، دار المشرق، ١٩٨٦ م: صفحات ١١-٤٥.

٢. التراث العربي: ١١/٥.

(۱۴۰۰) کتاب البرهان (= کتاب انولوپیکا الثاني) (منطق - عربی)

از: ابونصر محمد بن محمد بن طرخان فارابی (۳۳۹ ق).

رساله منطقی مختصری است از تألیفات فارابی، فصل بندی خاصی ندارد، ولی در نسخه کتابخانه مجلس و تصویر حاضر این فصول برای رساله ذکر شده است:

۱- في صدر الكتاب.

۲- في أصناف البراهين.

۳- في أصناف الحدود.

۴- في كيفية استعمال الحدود و البراهين في الصناعات النظرية.

۵- في أصناف المخاطبات البرهانية.

کتاب البرهان در ضمن «المنطق عند الفارابی» به چاپ رسیده و ماجد فخری در مقدمه تحقیق به نسخه‌های موجود از رساله اشاره کرده است^۱ و در پایان تعالیق ابن باجه را آورده است.

منابع: مؤلفات الفارابی، حسین علی محفوظ: ۱۰۳ - ۱۰۴.

آغاز: بسملة. فصول کتاب البرهان ا: في صدر الكتاب، ب: القول في أصناف البراهين، ج: القول في أصناف الحدود، د: في كيفية استعمال البراهين و الحدود في الصناعات النظرية، ه: في أصناف المخاطبات البرهانية. في صدر کتاب البرهان و اذ قلنا في الأشياء التي قد فصل في الجملة الى كلّ مطلوب... يحصل صنف صنف من أصناف المعارف و المعارف تصوّر و تصديق.

انجام: مثل أنه ان كانت الأشياء كلّها في زمان و هي في كره العالم، فالزمان اذن هو كره العالم، و أشباه هذه الأقاويل. تم کتاب البرهان.

نسخ، بدون نام کاتب و بی تاریخ، در حاشیه تصحیح حواشی توضیحی اندکی

دارد، عناوین مطالب در هامش صفحات ثبت شده است.

۵۰ صفحه، ۲۱ سطری.

